

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ТАЪЛИМИИ “ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ
ХУЧАНД БА НОМИ АКАДЕМИК БОБОҶОН ҒАФУРОВ”**

Ба ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 821.222.8.09
ТКБ 83.3 (5 Тоҷ)
Р - 69

РИЗОБОЕВА НАРГИС МАМАДКАРИМОВНА

**ТАСВИРҲОИ ПАРАДОКСӢ ДАР ШЕЪРИ
МУОСИРИ ТОҶИК
(даврани истиқлолият)**

**ИХТИСОСИ:
10.01.00.-АДАБИЁТШИНОСӢ (10. 01. 08.– НАЗАРИЯИ АДАБИЁТ.
МАТНШИНОСӢ, НУСХАШИНОСӢ)**

**АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади
илми филология**

Хучанд - 2022

Диссертатсия дар кафедраи адабиёти муосири тоҷики Муассисаи далалии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров” омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ:

Мирзоев Садриддин Холович-

номзади илми филология, дотсенти кафедраи адабиёти классикии тоҷики МДТ “ДДХ ба номи академик Бобочон Ғафуров”

Муқарризони расмӣ:

Солеҳов Шамсиддин Аслиддинович - доктори илми филология, профессор, мудири кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Сафаров Умархоча Рахимович - доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи назария ва таърихи адабиёти навини тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав”

Ҳимояи диссертатсия 07.12. соли 2022, соати 15⁰⁰ дар чаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-037 назди МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров” (735700, ш.Хучанд, кӯчаи Б.Мавлонбеков, 1) баргузор мегардад.

Бо матни диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров” ва сомонаи www.hgu.tj шинос шудан мумкин аст. Эълони дифои кори диссертатсионӣ ва фишурдаи он дар сомонаи расмии КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон www.vak.tj чой дода шудааст.

Автореферати диссертатсия дар таърихи “29” сентябри соли 2022-юм ирсол карда шуд.

**Котиби илмии Шурои диссертатсионӣ,
номзади илми филология, дотсент**

Шарипова М.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Соли сивум аст, ки дар қаламрави Тоҷикистон истиқлолияти сиёсӣ барои ба миён омадани тозатарин тамоюлҳои иҷтимоиву фарҳангӣ ва ташаккули тафаккури миллӣ нақши пуртаъсир мегузорад. Дар ин миён адабиёти тоҷик низ тамоюлҳои тоза касб намуда, истиқлоли фикрӣ дар қаламрави он нуфуз пайдо кард. Шоирони имрӯз дар канори идомаи муҳимтарин суннатҳои адабиёти гузашта, дар шеъри нав низ таҷрибаҳои ҳунарии худро озмуданд. Ба таъбири дигар, адабиёти миллии тоҷикӣ низ аз арзишҳои истиқлоли фикрӣ бархурдор гардида, аз доманаи маҳдудаҳои фикрии даврони шӯравӣ раҳой пайдо намуд. Тамоюлҳои навгарой дар шеъри муосири тоҷик бо ҳар шеваву равиши муайян чараён гирифта, дарунмоя, сохтор ва сабки нигориши шеъри муосир аз ҳар ҷиҳат тағйир пазируфт.

Таваҷҷуҳ ба сайри таърихии навгарой дар шеъри муосири тоҷик ин нуктаро мусаллам мегардонад, ки ибтикороти тозаҷӯиву тозагӯӣ ҳанӯз аз солҳои 60-80-уми асри гузашта тавассути корномаҳои адабии суҳанварони бузурги адабиёти мо, чун Муъмин Қаноат, Лоик Шералӣ, Бозор Собир ва дигарон шуруъ гардида, дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон майлони нав касб намуд. Ҳарчанд ибтикороти ин суҳанварони мумтози мо ҳам бар асоси истиқлоли фикриву маънавӣ ва ҳунарии хеш ва ҳам таъсири чараёнҳои шеъри муосири кишварҳои форсиабон рӯи қор омаданд, аммо мулоҳиза мешавад, ки истиқлоли сиёсии кишвар баробари дигар тадбирҳои муҳим барои таъмини истиқлоли фикрӣ, раҳиҳои шеъри муосири тоҷик аз ҳар гуна маҳдудаҳои ақидавӣ ва расидан ба марзи истиқлоли қомил заминаҳо фароҳам овард, ки дар арсаи аввалини ин марҳила низ ҳамоно шоирони мазкур қарор гирифтанд. Онҳо муваффақ бар он шуданд, ки дар марҳилаи нави таҳаввули шеъри тоҷикӣ аз майлонҳои тоза ба қор гирифта, таҷрибаҳои тозаеро ба арсаи шеъри имрӯз ба намоиш гузоранд. Марҳила ба марҳила ин суҳанварон барои эҷоди мактабҳои нав дар қаламрави шеъри муосир ва ташаккули ҳамаҷонибаи онҳо роҳ кушоданд, ки дар идомаи роҳи онҳо суҳанвароне чун Гулназар, Аскар Ҳаким, Низом Қосим, Камол Насруллоҳ, Раҳмат Назрӣ, Сайдалӣ Маъмур, Аҳмадҷони Раҳматзод, Нурмуҳаммад Ниёзӣ, Неъмат Оташ, Ҳақназар Ғоиб, Муҳаммад Ғоиб, Доро Начот, Фарзона, Озарахш, Рустами Ваҳҳоб, Суруш, Адиба, Давлати Раҳмониён, Рустами Хомарахш, Озар, Гулноз, Нуралӣ Нурзод, Сурайё, Баҳроми Раҳматзод, Бузургмеҳри Баҳодур, Толиби Лукмон ва дигарон ба майдони адабиёт қадам ниҳода, аз роҳу шеваҳои мухталиф ҳунари суҳанвар ва суҳанофарии хешро нишон дода, тозақорихое дар адабиёт ба миён оварданд.

Вучуди шоирони мазкур дар баробари пайдоиши мактабу чараёнҳои шеърӣ ба таҳаввули маъноиву ҳунарии шеъри муосири тоҷик боис гардид, ки дар натиҷа дар баробари идомаи суннатҳои ҳоси шеъри классикӣ, тозағиҳое муайян дар сабки нигориш, таҷассуми арзишҳои ҳунарий ва падидаҳои бадеӣ дар шеър вусъат

гирифт. Яке аз вижигаҳои муҳимми хунарии шеъри имрӯзи тоҷик парадокс ва тасвири парадоксӣ дар навъҳои мухталифи шеърӣ ба шумор меравад, ки имрӯз ба яке аз вижагиҳои асосии хунари мубаддал гардидааст. Ҳарчанд то кунун дар мавриди ҷойгоҳи ин навъи тасвир ва арзиши хунарии шеър дар адабиёти классикии тоҷик пажӯҳишҳое ба сомон расидаанд, вале ба мушоҳида мерасад, ки ин мавзӯ дар мақоми як Мавзуи мустақил дар адабиёти муосири тоҷик ҳанӯз ба таври зарурӣ ба риштаи таҳқиқ кашида нашудааст. Бар ин асос зарурате пеш меояд, ки ҷойгоҳи тасвири парадоксӣ дар шеъри муосири тоҷик ҳамчун пажӯҳиши мустақил анҷом дода шавад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Бо гузашти сӣ сол аз истиқлолияти миллӣ, бо итминони комил метавон изҳор дошт, ки нақди адабӣ низ ривоч пайдо намуд. Хосатан, таҳқиқи ҷанбаҳои хунариву мавзуи ии шеъри муосири тоҷик вобаста ба тамоюлҳои шеъри имрӯз идома ёфта истодааст, ки дар ин миён пажӯҳишҳои олимону мунаққидони тоҷику эронӣ Муҳаммадҷон Шакурии Бухорӣ, Худой Шарифзода, Атахон Сайфуллоев, Абдунабӣ Сатторзода, Юсуф Акбарзод, Аскар Ҳаким, Абдучаббор Раҳмонзода, Маҳмадҷусуф Имомзода, Матлубаи Мирзоюнус, Рустам Ваҳҳобзода, Мисбоҳиддини Нарзиқул, Тоҷибой Султонӣ, Нуралӣ Нурзод, Субҳони Аъзамзод, Алиасғари Шейрдӯст ва дигарон қобили таъкид аст.

Дар бораи вижагиҳои шеъри даврони истиқлол низ якҷанд таҳқиқоте ба анҷом расидааст, ки аз арзиш ва аҳамияти муҳими илмӣ бархурдоранд. Рисолаи муҳаққиқон Имомзода М.С., Кўчарзода А., Абдуллозода М.А., Табарӣ М. бо номи “Адабиёти тоҷик дар замони истиқлолият” таҳқиқоти судмандест, ки бевосита таҳқику барраси вижагиҳои адабиёти 30 соли охир, аз ҷумла шеър, ҷанбаҳои мавзуиву шаклӣ ва сабкии онро фаро мегирад. Мақолаи профессор Абдунабӣ Сатторзода “Бозтоби замони истиқлол дар адабиёти муосир: бурду бохт” дар мавриди таҷассуми замони истиқлол дар назму наср баҳс мекунад, ки равиши таҳқиқи анҷомёфта аз тозагиҳои муҳиме бархурдор мебошад. Силсилаи муколамаву мақолаҳои мухталиф роҷеъ ба ҷараёнҳои шеъри замони истиқлол инчунин давоми солҳои охир дар саҳифаҳои нашрияҳои “Адабиёт ва санъат”, “Тоҷикистон”, “Ҳақиқати Суғд” ва маҷаллаҳои “Садои Шарқ” ва “Паёми Суғд” ба нашр расидаанд, ки ҳамагӣ барои нақду баррасии муҳтаво, дарунмоя ва сабки шеъри имрӯз нақши муҳим доранд.

Дар бораи ҳуди тасвир ва истилоҳоти марбут ба он шеъри тасвирӣ мебошад, шоир ва мунаққиди тоҷик Аскар Ҳаким дар китоби худ “Анвои шеъри ғиноӣ” ба таври муфассал мулоҳизаронӣ намуда, ду навъи шеъри ғиноии тасвириро баррасӣ кардааст, ки дар шинохти манзараи куллии шеъри муосир ва ҷойгоҳи тасвир дар он муҳим мебошад.

Роҷеъ ба таҳқиқи ҷойгоҳи парадокс дар шеър то кунун таҳқиқоти муайяне сурат гирифтаанд, ки тавре гуфта омад, бештари онҳо дар робита ба шеъри гузашта анҷом ёфтаанд. Дар рисолаи донишманди маъруф Маҳмуди Футуҳӣ

“Балогати тасвир” бахши муайяне ба таҳқиқи заминаҳои пайдоиши парадокс ва тасвири парадоксӣ дар адабиёти ҷаҳон ва сайри таърихӣ он дар адабиёти форсу тоҷик бахшида шудааст. Ҳамчунин, донишманди дигари эронӣ Шафеии Кадканӣ дар робита ба шеъри Бедил бахше аз тадқиқоти хешро ба таври кӯтоҳ ба тасвири парадоксӣ ихтисос дода, ҳатто таъкид доштааст, ки ин истилоҳро гӯё худӣ вай сохтааст. Бар асоси тадқиқи анҷомдодаи муҳаққиқони дигар маълум мешавад, ки парадокс ҳамчун навъи санъати бадеӣ бори аввал дар китоби “Ғизолон-ул -Ҳинд” бо номи вифоқ зикр шудааст. Инчунин дар китобҳои дигари Шафеи Кадканӣ “Суварӣ ҳаёл дар шеъри форсӣ” ва “Муסיқии шеър” низ баррасиҳое дар ин замина ба анҷом расидааст, ки дар ҷараёни таҳқиқ дар рисола ба онҳо ишорат шудааст.

Адабиётшиноси тоҷик Нуралӣ Нуров ҷаҳле аз рисолаи хешро, ки “Тасвири парадоксӣ дар ғазалиёти Бедил” унвон дорад, ба таҳқиқи ҷойгоҳи ин навъи тасвириҳа бахшидааст. Зимнан дар ин ҷаҳли рисола, ки ба унвони мақолаи алоҳида ҳам ба нашр расидааст, ба сайри таърихӣ парадокс дар адабиёти классикӣ тоҷик низ назар шудааст. Дар рисолаи номзадӣ адабиётшинос Таиба Бобоева бошад, таҳти унвони “Тасвир дар шеъри муосири тоҷик (дар мисоли ашъори Фарзона)” асосан масъалаи тасвир ва анвои он мавриди таҳқиқ қарор гирифта, ҷойгоҳи худӣ тасвир дар шеъри ин суҳанвари соҳибноми тоҷик ба риштаи таҳқиқ қашида шудааст. Аммо ба назар мерасад, ки чун ҳадафи аслии таҳқиқи мазкур баррасии тасвир ба гунаи образ дар шеъри Фарзона ба шумор меравад, дар ин пажӯҳиш ба масъалаи тасвири парадоксӣ таваҷҷуҳ зоҳир нагардидааст.

Таҳқиқи ҷойгоҳи тасвири парадоксӣ дар шеъри муосири тоҷик асосан дар сураи ишороти кӯтоҳ ба ҷашм мерасад. Танҳо бахше аз рисолаи Равшани Ҳамроҳ, ки “Поэтикаи ашъори Гулназар” унвон дорад, ба ҷойгоҳи ин навъи тасвириҳа дар шеъри ин шоири маъруф бахшида шудааст. Ин рисола дар шакли китоб низ таҳти унвони “Падидаҳои ҳунари дар ашъори Гулназар” ба ҷоп расидааст.

Дар нақди адабии кишварҳои форсизабон низ таваҷҷуҳ ба таҳқиқи ҷанбаҳои муҳталифи парадокс ва тасвири парадоксӣ ба мушоҳида мерасад. Ин ҷо ба таври махсус метавонем аз пажӯҳиши анҷомдодаи донишманди эронӣ, собиқ сафири ин кишвар дар Тоҷикистон доктор Алиасғари Шейрдӯст ёдовар шавем, ки таҳти унвони “Ҷашмандози шеъри муосири тоҷик” ба нашр расида, дар он дар баробари баррасии куллии масоили шеъри муосири тоҷик, нуқоте роҷеъ ба ҷойгоҳи парадокс дар шеъри шоирони сабки ҳиндӣ Мовароуннаҳри асрҳои гузашта ва ашъори намояндагони адабиёти муосири тоҷик шарҳу тафсир ёфтаанд.

Дар адабиётшиносии рус ва аврупо силсилаи тадқиқот дар бораи назарияи парадокс ва ҷойгоҳи он дар адабиёти халқҳои ҷаҳон суҳан рафтааст. Ин ҷо метавон аз корномаҳои илмӣ олимони рус ва хоричӣ чун Грязнов А.Ф., Казаков

А.Н. Якушев А.О., Костюк В.Н., Краснопольская А.П., Крушинского А.А. ва дигарон ёдовар шуд, ки ҷойгоҳи парадоксро ҳам аз назари фалсафӣ, мантиқ ва ҳам диди адабиётшиносӣ дар осори манзум ва мансури кишварҳои мухталиф ба риштаи таҳқиқ кашидаанд.

Аз таҳқиқоти анҷомёфта равшан мегардад, ки имрӯз ба таври зарурӣ ҷойгоҳи тасвири парадоксӣ дар шеъри муосири тоҷик ба риштаи таҳқиқ гирифта нашудааст ва зарурати он ҳам пеш меояд, ки баррасии ин мавзӯ меҳварҳои аслии рисолаи моро ба вучуд оварад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи адабиёти муосири МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров” аз соли 2017 то 2023 анҷом ёфтааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади аслии мо дар баррасии илмии мавзӯи таҳқиқи ҷойгоҳи тасвири парадоксӣ дар шеъри муосири тоҷик мебошад. Вазифаҳои таҳқиқ аз баррасии мушаххаси масъалаҳои зерин иборат аст, ки барои ҳалли пурраи мавзӯи мусоидат мекунад:

- баррасии ҷараёнҳои шеъри муосири тоҷик ва тамоюлҳои наваҷодӣ дар он;

- ибтикороти ҳунарии шоирон дар ашъори суннатӣ;

- ҷойгоҳи шеъри нав дар адабиёти муосири тоҷик ва наваҷодӣ дар он;

- таҳқиқи заминаҳои пайдоиши тасвири парадоксӣ дар шеъри тоҷикӣ;

- ҷойгоҳи тасвири парадоксӣ дар шеъри муосири тоҷик;

- нақши тасвири парадоксӣ дар эҷоди мазмунҳои шоирона;

- замина ва омилҳои нуфузи тасвири парадоксӣ дар шеъри муосири тоҷик;

- тасвири парадоксӣ дар ашъори ғиноӣ;

- таҳқиқи махсусиятҳои тасвири парадоксӣ дар шеъри нимоӣ ва сапед;

- вижаҳои тасвири парадоксӣ дар таҳаввули ҳунари шоирони суханварон;

- нақши парадокс дар таҳаввули маъноии шеър ва баёни муассири матлаб;

- пажӯҳиши ҷойгоҳи тасвири парадоксӣ дар ашъори бонувони суханвари муосири тоҷик (Гулруҳсор, Фарзона, Гулноз).

Объекти таҳқиқотро омӯзиш ва пажӯҳиши осори суханварони муосири тоҷики нимаи дувуми асри XX ва аввали асри XXI, шуруъ аз устод Мирзо Турсунзода то намоёндагони насли ҷавони шеъри муосири тоҷик ташкил медиҳад.

Мавзӯи таҳқиқот “Тасвири парадоксӣ дар шеъри муосири тоҷик (давраи истиқлолият)” интихоб шуд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот: барои ҳалли масоили назариявӣ ва амалии роҷеъ ба паҳлуҳои гуногуни таҳқиқот мо ба осори илмии олимони адабиётшиносони ватаниву хориҷӣ аз ҷумла, Холиқ Мирзозода, Муҳаммадҷони

Шакурӣ, Раҳими Мусулмониён, Худой Шарифзода, Абдунабӣ Сатторзода, Худойназар Асозода, Абдурахмони Абдуманнон, Аскар Ҳаким, Матлубаи Мирзоюнус, Абдулхусайни Зарринқуб, Шафеии Кадканӣ, Алиасғари Шеърдӯст, Маҳмуди Футӯҳӣ ва дигарон намудем.

Заминаҳои эмпирикӣ. Маводи диссертатсияро девон, китобҳои маҷмӯаи ашъори шоирони муосири тоҷик ба вучуд овардааст, ки аз ҷумлаи онҳо Мирзо Турсунзода, Муъмин Қаноат, Лоиқ Шералӣ, Бозор Собир, Доро Начот, Камол Насрулло, Фарзона, Озарахш, Суруш, Озар, Адиба, Гулноз мебошанд. Дар ҷараёни таҳлили масоили назарии таҳқиқ осори марбут ба балоғат, чун “ал-Муъҷам”-и Шамс Қайси Розӣ, “Бадоеъ ус-саноеъ”-и Атоуллоҳ Маҳмуди Хусайнӣ, “Ғизолон-ул-Ҳиндӣ” Озоди Балгиромӣ истифода шудааст.

Пойгоҳи таҳқиқотро аудиторияи кафедраи адабиёти муосири тоҷики МДТ «ДДХ ба номи академик Бобочон Ғафуров», толори хониши МД «Китобхонаи вилоятии оммавии ба номи Тошхоча Асирӣ», конференсияҳои донишгоҳӣ, вилоятӣ ва ҷумҳуриявӣ ташкил медиҳанд.

Навоварии илмии таҳқиқот. Рисола дар адабиётшиносии тоҷик нахустин таҳқиқоти монографӣ мебошад, ки дар он заминаҳои зухури тасвири парадоксӣ дар шеъри муосири тоҷик ва нақши онҳо дар таҳаввули маъноиву ҳунарии каломи суханварон мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Дар ҷараёни омӯзиш ва таҳлилу таҳқиқи масъалаҳои мавриди баҳс муқаррар шудааст, ки тасвирҳои парадоксӣ дар шеъри муосири тоҷик аз мавқеъ ва мақоми муҳим бархурдоранд. Дар заминаи рӯчӯ ба ашъори шоирони имрӯз равшан гардид, ки шоирони муосири тоҷик барои дар сатҳи матлуб бардоштани тасвири парадоксӣ ва идомаи суннатҳои хоси шеъри классикии тоҷик дар мисоли чунин як рукни ҳунарии шеърӣ нақши муассир гузоштаанд, ки дар миён номи суханвароне чун Муъмин Қаноат, Лоиқ Шералӣ, Гулназар, Гулрухсор, Фарзона, Озарахш, Суруш, Гулноз, Адиба, Нуралӣ Нурзод, Сурайё Ҳакимова ва дигарон назаррас мебошад.

Нуктаҳои ба Ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Зухури парадокс ва тасвири парадоксӣ ҳарчанд дар адабиёти ҷаҳон собикаи тӯлонии таърихӣ доранд, аммо дар адабиёти тоҷик ба сароғози шеъри тоҷикӣ, яъне ашъори Одамушшуаро - Рӯдакӣ пайванд мегирад.

2. Ҳарчанд намунаҳои аввалини тасвири парадоксиро дар сурудаҳои устод Рӯдакӣ ва шоирони ҳамасри ӯ ба мушоҳида метавон гирифт, аммо бо зухури адабиёти тасаввуф ҷойгоҳи он бар қаламрави шеъри гузаштаи мо васеътар гардид.

3. Бо густариши шеъри тоҷикӣ дар даврони инкишофи сабки ҳиндӣ тасвири парадоксӣ мақоми хосае касб намуд. Яке аз омилҳои нуфузи ин навъ тасвирҳоро дар шеъри муосири тоҷик таъсири намоёндагони ҳамин сабк ба ин шоирон метавон унвон намуд.

4. Дар қаламрави шеъри муосири тоҷик корбурди тасвири парадоксӣ роҳу шеваҳои мухталиф касб намуд. Шуруъ аз устодони шеъри имрӯз-Лоик Шералӣ, Бозор Собир, Гулназар, Гулрухсор то ба намояндагони нвсли нави шеъри тоҷик барои таҳаввули ҷанбаҳои ҳунарии каломи хеш аз ин навъ тасовир ба кор гирифтаанд, ки омил ба такмили бадеияти шеъри имрӯз гардидааст.

5. Таҳлилу таҳқиқи ашъори шоирони муосири тоҷик равшан месозад, ки суҳанварони тоҷик новобаста ба он, ки шеъри тоҷикӣ дар замони шӯравӣ таҳти таъсири тафаккури идеологии ҳокимият қарор гирифта, ҷанбаҳои Мавзӯӣ дар адабиёти ин давра нуфуз касб намуд, аммо суннатҳои нодири шеъри гузашта ба шаклу шеваи хос идома кардааст, ки ҷилваҳои парадокс ва ҳиссомезӣ дар каломи шоирони давр, чун Мирзо Турсунзода, Муъмин Қаноат, Лоик Шералӣ ва дигарон ба ҷашм мерасад.

6. Марҳилаи нави ташаккули адабиёти муосири тоҷик ва зуҳури насли нави адабӣ омиле барои тақвияти падидаҳои ҳунарии шеър гардид ва таҳаввулоти эҷодшуда дар шеъри муосири тоҷик сабабгори тавачҷуҳи муҳаққиқони хориҷӣ ба шеъри имрӯз гардид. Яке аз омилҳои аслии ин рӯчуъ, пеш аз ҳама, тамоюлҳои тозаии адабиву бадеӣ дар шеър мебошад ба роҳ монданд. Баробари истиқбол ва баҳраварӣ аз шеъри гузашта барои такмил ва таҷдиди ин суннатҳо дар муҳити нави адабӣ иқдом намуданд, ки яке аз ин падидаҳо корбурди парадокс дар шеъри имрӯз аст.

7. Шоирони муосири тоҷик бо идомаи шеваҳои хоси суннатҳои шеъри классикӣ равишҳои муайяни эҷодӣ тасвири парадоксиро пеш гирифтаанд, ки дар онҳо саноеи бадеии ташҳис, тазоду муқобила, муқобилига нақши асосӣ доранд. Аммо ин навъ тасвирҳо дар таснифоти куллии анвои тасвир ба таври зарурӣ ворид нашудаанд ва баррасии тасвири парадоксӣ ва пайванди онҳо аз диди сохторӣ ба дигар анвои тасвир моро ба ин натиҷа мерасонад, ки минбаъд онҳоро низ ҳамчун як навъи мустақили тасвир муайян ва таҳқиқ намоем.

8. Парадокс ва тасвири парадоксӣ барои баёни шево ва муассир ба кор меравад. Шоирон ба хоҳири тасвири ҳолати дарунӣ хеш, ки дар воқеият изҳор намудан ё тасаввур кардани он ғайриимкон аст, тавассути эҷодӣ ин навъ тасвирҳо ҳам маъниҳои шоирона меофаранд ва ҳам ҳолатҳои отифиро тасвир мекунанд, то ки суҳанашон ҷаззоб ва сабки эҷодашон муассир гардад.

Аҳамияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Арзиши назарии диссертатсия, дар навбати аввал дар он зоҳир мешавад, ки натиҷаҳои илмӣ ба даст омада, барои таҳқиқи ҷанбаҳои ҳунарии шеъри муосири тоҷик, хоса даврони истиқлол, аз ҷумла ҷойгоҳи тасвири парадоксӣ барои доираи васеи муҳаққиқон ва мунаққидон, инчунин дигар гурӯҳи пажӯҳишгарону дилбохтагони маърифати шеъри имрӯз чун маводи илмӣ кӯмак менамояд.

Таҳлилҳои назарии анҷомёфта дар асоси омӯзиши таълифоти донишмандони ватаниву хориҷӣ, ки дар рисола ҷой гирифтаанд, афкори назарии

муаллиф ва натиҷаҳои ҳосилнамуда, дар таъйини вижагиҳои ашъори дорои тасвири парадоксӣ дар давраҳои гуногуни таърихӣ, хусусан давраи нави ташаккули адабиёти муосири тоҷик мусоидат карда метавонад. Натиҷаҳои бадастомада ва равишҳои пажӯҳиширо дар заминаи мабоҳиси ҷудоғонаи рисола низ метавон барои таҳқиқи масоили марбут ба ин мавзӯ ба кор гирифт.

Арзиши амалии диссертатсия аз он иборат аст, ки маводи рисола ва натиҷаҳои таҳқиқро метавон ҳангоми навиштани мақола, таълифи рисолаҳои илмӣ оид ба масъалаҳои тартиб додани мавзӯию ҳунарии шеърӣ муосири тоҷик, давраи истиқлол, таълифи китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ дар донишгоҳу донишкадаҳо, мактабҳои миёна, омода кардани курси лексияҳо аз таърихи адабиёти тоҷик, курс ва семинарҳои махсус дар мактабҳои олии, суҳанрониҳо дар мактабҳои миёна ва олии истифода кард.

Дарҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Ҳосили ҷустуҷӯҳои илмӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот дар ҷараёни таълими дарсҳои лексионӣ амалии кафедраи адабиёти муосири тоҷики факултети филологияи тоҷики МДТ-и «ДДХ ба номи академик Б. Ғафуров» истифода гардидаанд. Муҳимтарин нуктаҳои рисолаи диссертатсионӣ дар конференсияҳои илмӣ амалии МДТ-и «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров», 1 конференсияи байналхалқӣ, 4 ҷумҳуриявӣ, дар семинарҳои махсуси кафедраи адабиёти муосири тоҷик мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба рамзи ихтисоси тасдиқнамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон шиносномаи ихтисоси 10.01.08— Назарияи адабиёт. Матнишосӣ, нусхашиносӣ мутобиқат дорад.

Саҳми шахсии муаллиф. Диссертант дар ҷараёни нигориши рисолаи илмӣ ба натиҷаҳои муайяне расидааст, ки ин дастовардҳо, ҳоса истиқлоли фикрии ӯ дар ҷараёни таҳқиқ, ҳангоми иншои мақолаҳо ва ҳуди диссертатсия ба мушоҳида мерасанд. Дар ҷараёни таълифи диссертатсия муаллиф муваффақ шуд, ки сайри таърихии зуҳури тасвири парадоксӣ дар адабиёти тоҷик, муҳимтарин вижагиҳои тасвири парадоксиро дар шеърӣ шоирони даврони истиқлол дар заминаи шеърӣ суннатӣ ва нав баррасӣ намуда, хулосаҳои илмӣ хешро дар ин замина баён созад. Саҳми шахсии муаллиф дар натиҷаҳои аз таҳқиқ ба даст омада ва мақолаҳои нашрнамудаи ӯ, инчунин суҳанрониҳои илмӣ дар конференсияҳои илмӣ ҷумҳуриявӣ ва байналхалқӣ низ муқаррар шудааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Мундариҷа ва мавзӯоти меҳвари таҳқиқот дар конференсияҳои илмӣ солони ҳайати профессорону устодони кафедраи адабиёти муосири тоҷики МДТ-и «ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров», ҳамзамон дар якҷанд конференсияҳои ҷумҳуриявӣ, байналмилалӣ ва вилоятӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар асоси он маърузаҳои илмӣ манзур гардидааст.

Диссертатсия дар кафедраи муосири тоҷики МДТ-и «ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров» анҷом ёфта, дар ҷаласаи кафедраи мазкур (қарори №3 аз 26 -уми ноябри соли 2021-ум) муҳокима гардида, барои ҷимоя тавсия шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Роҷеъ ба мавзуи диссертатсия 9 мақола, аз ҷумла, 4 мақола дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидаанд.

Соҳтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, ҳафт фасл, се зерфасл хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 160 саҳифаи ҷопи компютери ро ташкил додааст.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ТАДҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамият ва муҳимияти мавзӯ асоснок карда шуда, таҳлили дараҷаи пажӯҳиши он, навоариҳои илмӣ, асоси методологӣ ва ҳадафу вазифаҳои тадқиқот муайян гардида, ҳамчунин арзишҳои назариву амалии он мушаххас шудаанд.

Боби якуми диссертатсия “Вижагӣ ва равандҳои асосии шеъри муосири тоҷик дар даврони истиқлол” унвон дошта, муҳимтарин меҳварҳои пажӯҳиши он дар ду фасл баррасӣ шудаанд.

Фасли авали ин боб “Адабиёти даврони истиқлол: хусусият ва тамоюлҳои навгарой дар он” ном дорад.

Солҳои охир истилоҳ ва мафҳуми “адабиёти даврони истиқлол”, “адабиёти замони истиқлол” ҳамчун баёнгари суннату падида ва гуногунрангии равандҳои адабии 30 соли охир мебошад. “Адабиёти замони Истиқлол” мафҳуми густурда буда, тамоми асарҳои бадеиеро фаро мегирад, ки дар онҳо ҳодисаву воқеаҳои замони Истиқлол, мавзӯ ва масъалаҳо, назарият, андешаҳо ва рӯйи ин замон ба таври бадеӣ ва ҳунарий бозтоб гардидаанд”¹.

Яке аз равандҳои муҳими адабиёти навини тоҷик, ки мо ба унвони адабиёти даврони истиқлолият ном мебарем, идомаи суннатҳои хоси адабиёти классикии тоҷик мебошад. Бегумон тасвири парадоксӣ сарчашма дар ҳамон адабиёти классикии тоҷик дорад, ки раванди пайванди ин ду марҳилаи муҳими адабиёро таъмин мекунад.

Адабиёти даврони истиқлолро пажӯҳишгарони тоҷик аз рӯйи шаклу мазмун, сабку шеваи нигориш, анвои адабӣ ва дигар вижагиҳо баррасӣ намудаанд.

Ҳамин тавр, баробари такмили ҷанбаҳои ҳунарий, идомаи суннатҳои муҳими адабиёти давраи гузашта дар шеъри муосири тоҷик мавзӯҳои фалсафӣ, худшиносиву худогоҳӣ, таҷассуми афкори ҷадид ва шеваҳои хоси корбурди мафҳум ва истилоҳоти замони имрӯз нуфуз касб карданд. Бозтоби падидаҳои замони истиқлол, аз ҷумла ваҳдатгарой, ифтихори миллӣ, бунёди ишоотҳои муҳими аср, ҷун кандани нақбҳои соҳтмони нерӯгоҳҳо, воқеоти сиёсии замон ва

¹ Сатторзода, Абдуннабӣ. Бозтоби замони истиқлол дар адабиёти муосир. Бурду бохт. //Адабиёт ва санъат. № 24, 24 июни 1992.

амсоли ин низ ба ҳукми мавзу оти меҳвари адабиёти даврони истиқлол нуфуз пайдо намуданд.

Фасли дувуми боби якум “Шеъри тасвирӣ ва анвои тасвир” унвон дорад. Суханварони муосири тоҷик сар карда, аз нимаҳои аввали солҳои панҷоҳ-шастуми асри гузашта ба давом додани суннатҳои дерини адабиёт, хосса таҷрибаҳои ҳунари дар навҳои анъанавии шеър талош кардаанд. Аз ин рӯ, ҷойгоҳи тасвир дар шеъри муосири тоҷик аз ҳамон дидгоҳҳои сарчашма мегирад, ки дар шеъри классикии мо ривоч доштааст.

Дар бораи тасвир ва нақшу ҷойгоҳи он дар таҳаввули шеър чӣ дар гузашта ва чӣ имрӯз ва ҳам дар адабиётшиносии ватаниву хориҷӣ дидгоҳҳои мухталифе ҷой доранд. Адабиётшинос Аскар Ҳаким вобаста ба шеъри имрӯз ду навъи шеъри тасвириро дар таркиби шеъри ғиноӣ муқаррар намудааст, ки яке шеъри ғиноии андешаҳои отифии тасвирӣ ва дигар шеъри тавсифию тасвирӣ номида шудааст.

Аз баррасиҳо маълум мешавад, шеъри тасвирӣ дар заминаи вучуди анвои тасвир ҳосил мешавад, ки моҳияти онро пайванд бо табиат ва воқиҳои тасвири бадеӣ ба вучуд меоварад.

Боби дувуми рисола “Сарчашмашиносӣ ва заминаи ташаккули тасвири парадоксӣ дар адабиёти тоҷик” унвон гирифта, баррасиҳои илмии диссертант дар се фасл сурат гирифтааст.

Фасли аввали боби дувум “Тасвири парадоксӣ: моҳият, марҳила ва асосҳои зуҳури он” ном дорад ва дар он мафҳуми парадокс ва заминаҳои пайдоиши он шарҳу тафсир шудааст.

Бархе олимони пайдоиши мафҳуми парадоксро ба донишмандони Юнони Қадим нисбат медиҳанд, аммо аз рӯи таҳқиқоти анҷомёфта маълум аст, ки диду назарҳои донишмандон дар ин бора фаротар аз ин замону макон аст. Ҳарчанд дар китоби Шамс Қайси Розӣ “Ал-муъҷам” ба сурати таноқуз, як навъ санъати бадеӣ омада ва баъдан Атоулло Маҳмуди Ҳусайнӣ низ онро ба шакли муноқиза тафсир намудааст. Маҳмуди Футӯҳӣ чунин менависад: “Мусалламан ба олами ҳиссу мантиқ, маъмули зиндагӣ тааллуқ надорад, дар натиҷа ақл аз идроки он қосир аст. Муқошифоти ирфонӣ ва таҷрибаҳои жарфи шоирона қаламрави равиши муқошоти ақлӣ ва таноқузҳои рӯҳӣ аст”².

Ҳамин тавр, дар илми адабиётшиносӣ зери мафҳуми тасвири парадоксӣ чизе фаҳмида мешавад, ки бар асоси ду мафҳуми ба ҳам зид бунёд ёфта, зоҳиран ба ифодаи ҳуди шоирон маънии “бемаънӣ”-ро ифода мекунад. Шафеии Қадканӣ навиштааст: “Манзур аз тасвири парадоксӣ тасвири аст, ки ду рӯи таркиби он ба лиҳози мафҳум якдигарро нақз мекунанд, мисли “салтанати фақр”³.

² Футӯҳӣ, Маҳмуд. Балогати тасвир. / Маҳмуди Футӯҳӣ –Техрон: Сухан, 1375.–саҳ 327.

³ Қадканӣ, Муҳаммадризо Шафey. Шоири оинаҳо (баррасии сабки хиндӣ ва шеъри Бедил). / Муҳаммадризо Шафeyи Қадканӣ. -Техрон: Огоҳ, 1366. -саҳ. 54.

Дар китобҳои марбут ба назарияи адабиёт истилоҳоте чун муноқиза ё таноқуз ба кор рафтааст. Шамс Қайси Розӣ чунин овардааст: “Дар шеър ва соири калом он аст, ки маънии дувум мутаноқуз ва манوفии маънии аввал бошад”⁴.

Атоуллоҳ Маҳмуди Ҳусайнӣ низ дар асл ҳамин шарҳи Шамси Қайси Розиро истиқбол карда ва бахше аз назароти ин донишмандро тақрор намуда. Маҳмуди Футуҳӣ назари хешро роҷеъ ба парадокс ва тасвирҳои парадоксӣ ба таври зайл ҷамъбаст мекунад: “Ба тавачҷуҳ ба ончи гуфта омад, породукси шоирона иборат аст, аз баёни зоҳир мутаноқуз ё маҳмул, аммо ҳомили ҳақиқате, ки аз роҳи таъвил метавон ба он даст ёфт”⁵.

Фасли дуҷуми ин боб “Қойгоҳи тасвири парадоксӣ дар шеъри тоҷикии садаи XX” ном дорад ва дар он қойгоҳи тасвири парадоксӣ дар сурудаҳои намоёндагони ҷудогонаи адабиёти тоҷикии садаи бист чун Мирзо Турсунзода, Муъмин Қаноат, Лоиқ Шералӣ ва дигарон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Мирзо Турсунзода дар офариниши ҳамагуна тасвирҳо, аз ҷумла, ба истилоҳ мутаноқузнома иқдомҳои шоистаи ҳунари аз худ нишон додааст, ки мурочиат ба каломии ӯ ин ҳақиқатро таҷассумгар аст:

Шаҳд дар комаш ҳамеша талхтар аз заҳр буд,
Ҳам шарият ҳам тариқат сарвари бадқаҳр буд⁶.

Дар байти аввал қорбурди вожаҳои “шаҳд” ва “заҳр” ва ҳатто “талхтар”, ки зимнан ихтилофи маъноӣ ва тазоде миёни ҳамдигар доранд, омил ба эҷоди тасвире мутаноқузнома ё парадоксӣ шудаанд.

Дар ашъори устод Муъмин Қаноат низ шеваҳои хоси таҷассуми тасвири парадоксӣ ба мушоҳида мерасад. Ин падидаи нодири бадеӣ дар дostonҳои шоир ҷилваҳои хосе дорад:

Даме, ки киштии тўфониям аз бахти бефарҷом
Ба зери баҳр-
қабристонии беором шуд ором,

Ба соҳил ду қадам роҳи нахустин гўри ман будӣ
Ба мавҷи охири аз пушти ман мисли кафан будӣ⁷

Сарчашмаи ҳама навоварихое, ки дар шеъри устод Лоиқ ба назар мерасад, пеш аз ҳама мутолиаи осори суҳанварони адабиёти классикии тоҷик ва идомаи суннатҳои нодири шеъри гузашта ба шумор меравад. Худи устод Лоиқ дар навбати аввал ба ин мутолиа ва баҳраварии хеш аз шеъри гузаштагон борҳо таъкид намудааст⁸.

Сад баҳрро гузаштаму дар соҳилам ҳанӯз,
Сад боғ мева чидаму беҳосилам ҳанӯз⁹.

⁴ Розӣ, Шамси Қайс. Ал-муъҷам. / Қайс Шамси Розӣ -Техрон: Ромин, 1373. -саҳ. 311.

⁵ Футуҳӣ, Маҳмуд. Балогати тасвир. / Маҳмуди Футуҳӣ –Техрон: Суҳан, 1375.–саҳ. 327.

⁶ Турсунзода, Мирзо. Шеър ва дostonҳо. / Мирзо Турсунзода -Душанбе: Адиб, 1991.-саҳ. 57.

⁷ Қаноат, Муъмин. Аз бесутун то кунун. / Муъмин Қаноат.-Душанбе: Адиб, 1993.- саҳ. 38.

⁸ Сатторзода, Абдунабӣ. Аз Рӯдакӣ то Лоиқ./ Абдунабӣ Сатторзода.-Душанбе: Адиб, 2013.- саҳ.147.

⁹ Шералӣ, Лоиқ.Куллиёт.Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди 1.Ашъор. /Лоиқ Шералӣ. -Душанбе, Адиб, 2008.-саҳ. 342.

Ба мушоҳида мерасад, ки зоҳиран сад баҳрро гузаштаву дар соҳил будан гӯё маъниро соҳиб нест, аммо фуру рафтани дар ғаври маъноӣ ин байт матлаберо рӯшан мекунад, ки манзур бо ҳама талошу кӯшишҳо то ҳанӯз ба ҷое нарасиданро шоир тавассути ду тасвири парадоксӣ, яъне сад баҳрро гузаштаву ба соҳил нарасидан ва сад боғ мева чидаву беҳосил будан баён намудааст.

Дар шеъри Бозор Собир низ ҷойгоҳи тасвири парадоксӣ ба таври барҷаста намоён аст, зеро аслан муҳаққикон худ ин шоири тавоноӣ тоҷикро ҳамчун суҳанвари тасвирсоз ва тасвиргаро шинохтаанд:

Яке ту қаҳрии ману як ту бо ман ошӣ,
Маро яке ту зинда кардиву яке ту кушӣ¹⁰.

Зимнан дар ҳамаи ин мисраъҳои шеъри шоир тасвири парадоксӣ зухур кардааст. Зоҳиран дар як вақт иттифоқ афтодани ин тадбирҳо ғайриимкон аст, чун як нафар наметавонад, ҳар ду ҳолатро иҷро кунад. Танҳо баёни парадоксӣ дар шеър аст, ки метавонад ин ҳолу ҳаворо тасвир намояд.

Устод Гулназар низ дар идомаи ин суннати наҷибӣ ҳунари қадамҳои устувор гузоштаанд. Барои намуна ба як ғазали шоир рӯҷуъ мешавад, ки аз баёни парадоксӣ маншаъ гирифтаанд ва онҳоро танҳо аз роҳи таҳқиқ дарк кардан имконпазир аст:

Дар дили зангӯлаи ман нолаҳое хуфтааст,
Дар ғамаи бегонаи ман ошное хуфтааст.
Додгоҳе ғайри худ ҷое намедонам, зи бас
Зери дарди бедавои ман давое хуфтааст¹¹.

Ифодаҳои “ғамаи бегонаи ошно”, “навои бенаво” ва “давое дарди бедаво” таноқузҳоеанд, ки дар ҳамдастӣ бо саноеи дигар абёти ин ғазалро муассир гардониданд.

Фасли сеюми боби дуюм мавсум ба “Аркон ва шеваҳои эҷоди тасвирҳои парадоксӣ” буда, дар эҷоди парадокс нақши воситаҳои тасвир, аз ҷумла ташбеҳу ташхис хеле муҳим аст. Барои баррасии рукҳои аслии эҷоди тасвири парадоксӣ ва шеваҳои зуҳури он муҳимтарин равишҳои он чунин муайян шудааст:

Шахсиятбахшии ашъ ва мафҳуми отифиву маънавӣ. Дар ин шева нақши асосиро санъати ташхис иҷро мекунад, зеро ба ҳангоми шахсиятбахшии ашъ ва ҳолати отифиву мафҳуми маънавӣ шоирон иқдومه аз худ зоҳир мекунанд, ки тасвири офаридаи онҳо бар асоси ташхиси мафҳум ва отифаҳо, инчунин ашъ воқеият касб мекунанд ва ин воқеиятҳо танҳо дар зехну андешаи халлоқи ҳуди шоир ғунҷоиш меёбад.

Дар ин шеъри Доро Насот ҳамин шеваи шахсиятбахшӣ на танҳо ба ашъ, балки ба отифаҳои инсонӣ ва мафҳумҳои маънавиро ихтиёр мекунад. Ин ҷо ибораҳои “арӯси лаҳзаву меъёр”, ки ба ҳолати “шевой” нисбат дода мешавад, бо

¹⁰ Бозор, Собир. Замини модарӣ. -Хуҷанд: Ношир, 2018. -с. 207.

¹¹ Гулназар. Туву хубиву раъноӣ/ Гулназар.-Душанбе, Адиб, 2010.-с.302.

“зеҳни чангал”, “дар таносуби асолат арғушт рафтани ишки сабзи дарахтон” бо фарогирии санъати ташхис ҳолатҳоеро тасвир намудаанд, ки зоҳиран ғайриимконанд, чун зоҳиран тасаввур карданашон душвор аст, аммо ҳамин шеваи баёни парадоксӣ тавассути шахсиятбахшӣ матлабро муайян сохтаанд:

Шево! Ай арӯси лаҳзаву меъёр!

Биё равем ба тамошои зеҳни чангал!

Он чо дар таносуби асолат

арғушт меравад

ишки сабзи дарахтон¹².

Тасвири ҳолат ва отифаҳои инсонӣ. Муҳимтарин шеваи таҷассуми тасвири парадоксӣ ҳангоми баён ё тасвири ҳолат ва отифаҳои инсонӣ ба назар мерасад. Шоирон дар ин ҳолат ба чилва овардани ҳолоти равонӣ ва отифаҳои инсонӣ аз ин навъ тасвирҳо ба қор мегиранд.

Муҳаммадали Аҷамӣ дар байте аз худ ҳолати бориши боронро ба гунае тасвир мекунад, ки “субҳ аз гесувони борон шеър мерехт” ва “дарё ҳамоса мехонд, зеро номи туро дар лаб дошт”. Ҳар ду ҳолати отифӣ омил ба эҷоди тасвирҳои парадоксӣ гардидаанд, зеро дар амал ин чо тасвири муқаррарии боридани борон аст:

То субҳ шеър мерехт аз гесувони борон,

Дарё ҳамоса мехонд, номи туро ба лаб дошт¹³.

Тазод ва таноқуз дар баён. Аз муҳимтарин шеваҳои эҷоди тасвири парадоксӣ истифодаи мафохими ба ҳам зид дар шеър мебошад, ки боис ба зухури тасвири парадоксӣ мегардад. Мусаллам аст, ки асли парадокс таноқуз аст. Аз ин хотир, дар бештари маврид барои зухури тасвири парадокснамо саноеи тазод ва муқобала ва ҳамзамон муқобилига авлавият дорад, зеро дар чунин ҳоли муқобилгузори мафохим худ аз худ муқобилига низ арзи ҳастӣ мекунад. Дар ғазале аз Озар ибораи “хурӯши хамӯш” таъбире парадоксист:

Мисоли абр суҳанҳои мо бувад обӣ,

Ҳамин хурӯши хамӯш аст дарси мактаби мо¹⁴.

Ҳиссомезӣ. Бештари донишмандон дар мавриди асли зухур ва моҳияти бадеии ҳиссомезӣ ба андешаҳои устод Шафеии Қадқанӣ таъя намудаанд Зоҳиран ин амалқард низ ғайриимкон аст, вақте инсон мегӯяд, ки бо чашм шунидан ё садоро бӯйидан ин мутаноқузнома метавонад бошад¹⁵. Адиба вақте мегӯяд, ки зикр “дар соҳати оинаву алмос мекорам”, ҳамин оҳанги ҳиссомезӣ ба мушоҳида мерасад:

Абр хоҳам шуд,

Субҳа меборам.

¹² Начот Доро. Меоям аз шигифт. / Доро Начот. – Душанбе: Алиб, 2012.- сах.280.

¹³ Аҷамӣ, Муҳаммадали. Атри шабҳои Хурӯсон./Муҳаммадали Аҷамӣ.-Техрон: Нигоҳ, 1387.- сах.73.

¹⁴ Озар. Ирфони Ҳино./Озар - Душанбе: Эҷод, 2006. -сах.68.

¹⁵ Қадқанӣ Муҳаммадризо Шафеӣ. Сувари ҳаёл дар шеъри форсӣ. / Муҳаммадризо Шафеии Қадқанӣ.- Техрон: Интишороти вазорати иттилоот ва култури ҚИЭ, 1368.– сах.281.

Зикрро дар соҳати оинаву алмос мекорам...¹⁶

Боби савуми диссертатсия “Тасвирҳои парадоксӣ дар шеъри муосири тоҷик” (давраи истиқлолият) ном дошта, аз ду фасл таркиб ёфтааст.

Фасли аввали боби сеюм “Нақши парадокс дар таҳаввули маъно ва сабки баён” унвон гирифтааст.

Низом Қосим дар як шеъри худ Тоҷикистонро ба кишваре ташбеҳ мекунад, ки дар ҷаҳор фасли он танҳо баҳор аст. Зоҳиран ин амал ғайриимкон аст, аммо ин ҷо эҳсос мешавад, ки ҳамин тасвири парадоксӣ барои ифодаи ҳисси шинохти шоир ва муҳаббату садоқати вай ба Ватан кӯмак кардааст:

Як кишвари замонавӣ
Кардед аз ин диёр,
Бошад ба чор фасли сол,
Пеши назар баҳор...¹⁷

Шоирони имрӯзи тоҷик барои тақвияти ҷанбаҳои ҳунарии ашъори хеш суннатҳои хоси баёни тасвири парадоксиро идома додаанд. Баробари ин, дар қолиби анвои шеъри суннатӣ ва нав тачрибаҳои нодире дар офариниши тасвири парадоксӣ ба сомон расонидаанд, ки боис ба таҳаввули ҷанбаҳои ҳунарии ашъори эшон гардидааст.

Фасли дувуми боби сеюм “Тасвири парадоксӣ дар шеъри бонувони суҳанвари имрӯзи тоҷик” ном дорад. Барои рушди шеъри даврони истиқлолияти тоҷик саҳми Гулруҳсор, Фарзона, Шаҳрияи Атҳамзод, Меҳринисо, Зулфия Аторӣ, Гулноз ва дигарон хеле бузург аст ва бо итминон метавон таъкид дошт, ки як тамоюли хуби шеъри ҳубони порсигӯ дар шеъри даврони истиқлоли кишвар шакл гирифтааст, ки тамоми махсусиятҳои шеъри ин даврро фаро гирифтааст.

Гулруҳсор аз ҷумлаи бонувони суҳанвари тоҷик аст, ки дар таҳаввули шеъри муосири тоҷик аз ҳар роҳу шева таъсир гузоштааст. Дар каломии ӯ ҷилваҳои парадокс аз шаклу шеваи ба худ хоса бархурдор мебошад.

Дар шеъри “Қасидаи кӯҳистон” шоир вақте бо истифода аз ду унсури мутақобил- шодиву ҳузн кӯҳистонро ҷойгоҳи он ҳар ду медонад ва инчунин, дар таркиби ибораи “коҳи хомӯшии доно” низ навъе тачассуми тасвири парадоксӣ ҷилвагар аст:

Мардбод, дардбунёд,
Санги сангон, кӯҳи кӯҳон,
Коҳи хомӯшии доно,
Маъбади шодиву ҳузн
Эй кӯҳистон¹⁸.

¹⁶ Хучандӣ, Адиба. Ғунҷаборон. /Адибаи Хучандӣ.- Хучанд: Нашриёти давлатии ба номи Раҳим Ҷалил, 2013. -2012.-сах.113.

¹⁷ Қосим Низом. Рамзи Ватан. / Низом Қосим. -Душанбе: Маркази таҳия, нашр ва муомилоти китобҳои дарсӣ, илмию методии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019. – сах. 52.

¹⁸ Гулруҳсор. Девон. / Гулруҳсор. -Душанбе: Интишороти Пайванд, 2004.-сах. 12.

Фарзона ба унвони шоири соҳиббитикор ва навоар ба таври шоиста эътироф шудааст. Тозакориҳои ӯ дар таҷассуми чандин вижагиҳои ҳунари ба ҷилва омадаанд, ки яке аз онҳо нуфузи ҳамин анвои тасвири парадоксӣ мебошад:

Аз ту бегонатаре нест,
аз ту пайвандтаре нест,
Ҳама раҳ рафтаму дидам,
ки ту ҳастӣ дигаре нест...¹⁹

Ду мисраи аввал, ки тавассути таркибҳои “аз ту бегонатар” ва “аз ту пайвандтар” сохта шудаанд, ҷилваи баёни парадоксӣ ба мушоҳида мерасад, зеро дар як вақт пайванд ва бегона будан, ба зоҳир канори ҳам омадани мафҳуми мутазадро нишон медиҳад.

Гулноз Яке аз суҳанварони насли имрӯз ба шумор меравад, ки таҷрибаҳои муваффақонае дар шеъри нав низ анҷом додааст. Шеваҳои шоиронаи таҷрибаи ҳунари ба ҳаддест, ки дар қолиби як шеър ба сохтмони чандин аз чунин анвои тасвир иқдом намудааст:

Чонам пур аз тирамоҳ аст,
Дастам пур аз интизорӣ²⁰.

Ин ҷо таркибҳои “чонам пур аз тирамоҳ” ва “дастам пур аз интизорӣ” тасвири парадоксӣ мебошад, зеро ба зоҳир як вусъати фасли солро ҷони як инсон наметавонад ғунҷоиш диҳад. Манзури шоир дар асл ифодаи нуфузи ҳузн дар вучуди хеш бошад ва ин ҷо таркиби дастам пур аз интизорӣ низ ҳамин гунаи тавачҷуҳи тасвири парадоксиро мушоҳида мекунем.

ХУЛОСАҲО

I. НАТИҶАҲОИ АСОСИИ ИЛМИИ ТАҲҚИҚОТ

Таҳқиқи баррасии ҷойгоҳи парадокс дар шеъри муосири тоҷик муқаррар месозад, ки бо таҳаввулоти ҳунариву мавзуи шеъри имрӯз дар замони истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ҷанбаҳои бадеии ашъори шоирон аз ҳар ҷиҳат рӯ ба ташаккул оварда, дар маҷмӯъ падидаҳои ҳунарии шеъри муосири тоҷик афзун гардидаанд. Яке аз муҳимтарин рӯкҳои ҳунарии шеъри муосири тоҷик қорбурди тасвири парадоксӣ ба шумор меравад, ки дар заминаи идомаи суннатҳои шеъри қуҳан тақмил ёфтааст. Баррасии қулли тасвири парадоксӣ дар шеъри муосир моро ба натиҷаҳои муайяне мерасонад, ки онҳоро ба ҳукми ҳулосаҳои тадқиқоти анҷомдода чунин зикр менамоем:

1. Истиқлолияти миллии Тоҷикистон барои рушди тамоми ҷабҳаҳои ҳаёти кишвар, аз ҷумла вазъи адабии заминаҳои мусоиде фароҳам овард, ки бар асоси он равандҳои тозае дар шеъри муосири тоҷик ба вучуд омаданд. Вобаста ба авзои сиёсии кишвар домани баррасиҳои мавзуи шеър ҳам рушд ёфта, оини

¹⁹ Фарзона. Ояги ишқ. /Фарзона. - Душанбе: Адиб, 1996. - саҳ. 77.

²⁰ Гулноз, Тоҳириён. Чатри наҷоти садо./ Тоҳириён Гулноз.- Хучанд: СИ Файзибоев М.М. Меъроҷ, 2018.- саҳ. 39.

ватандорӣ, тараннуми сулҳ ва нигоҳе дигар ба мавзу и ваҳдат ва ваҳдати миллӣ ба унвони тозатарин мавзу оти шеъри имрӯз ҷойгоҳи хосаи хешро пайдо намуданд [1-М; 5-М].

2. Ҳарчанд муҳимтарин суннатҳои адабиёти классикӣ дар ин давра низ идома ёфтанд, аммо мулоҳиза мешавад, ки ҳанӯз аз солҳои шастум ва ҳаштодуми асри XX сар карда, дар қаламрави шеъри суннатии мо падидаҳои тозаии ҳунари рӯ ба инкишоф оварда, навоариҳои шоистае дар қолиби ин навъ ашъор чилвагар шуданд. Ба назар мерасад, ки бар асари таъсири идеологияи замони Шӯравӣ як андоза то солҳои шастум суннатгарой, ҳатто, мавриди интиқод ҳам қарор гирифта, то ҷое дар ашъори шоирон падидаҳои шеъри гузашта ё суннатҳои шеърии хоси адабиёти классикӣ аз миён мерафтанд. Вале бо ин ҳама тавачҷуҳи амиқ ба муҳтаво ва мундариҷаи шеъри тоҷик дар ин давра, инчунин анҷоми тадқиқот дар заминаи арзишҳои ҳунари муқаррар месозад, ки муҳимтарин суннатҳои шеъри гузашта бо шеваи ба худ хос идома кардаанд [2-М; 6-М].

3. Тасвири парадоксӣ дар шеъри муосири тоҷик идомаи яке аз суннатҳои хоси шеъри классикӣ ба шумор меравад, зеро ба назар мерасад, ки ин навъ тасвирҳо асосан дар қаламрави сабки ҳиндӣ бештар тақомул ёфта, зимнан ба адабиёти давраи нав низ бар асоси таъсири ҳамин сабки адабӣ нуфуз касб кардааст [5-М; 7-М].

4. Баҳсу баррасиҳои анҷомдода дар заминаи ташаккули шеъри тоҷикӣ дар давраи Шӯравӣ баёнгари он ҳастанд, ки унсурҳои тасвири парадоксӣ новобаста ба камбудӣ дар ҷанбаҳои ҳунарии шеър, дар намунаҳои ашъори шоирони маъруф дида мешаванд. Ҷӣ дар намунаҳои суннатии шеър ва ҷӣ дар достонҳои устод Мирзо Турсунзода мо ба зуҳури тасвири парадоксӣ дучор меоем, ки дар баробари чилвагар намудани падидаҳои ҳунарии шеъри ӯ аз идомаи шоёни суннатҳои шеъри классикӣ паём мерасонад [7-М].

5. Дар давраҳои баъдӣ, хоса солҳои 60-ум ва 80-уми асри XX бо зуҳури ҷеҳраҳои нав ва дигаргуниҳои адабӣ равандҳои тозае дар шеъри тоҷикӣ ба вучуд омад. Ба майдони адабиёт қадам ниҳодани Муъмин Қаноат, Лоик Шералӣ, Бозор Собир, Гулрухсор ва шоирони дигари тозаназар ва андешапарвар омил бар он гардид, ки ҷанбаҳои ҳунарии шеъри муосир рӯ ба тақвият оваранд, ки дар натиҷа баробар ба дигар аркони шеърӣ, бунёди тасвири парадоксӣ низ ҳамчун суннати адабиёти пешин рӯ ба тақомул оварад [3-М; 4-М; 6-М].

6. Истиклоли сиёсии Тоҷикистон дар солҳои 90-уми асри XX барои ба вучуд омадани тамоюлҳои нави адабиву фарҳангӣ сабаб гардид. Дар натиҷа шеъри тоҷикӣ низ тамоюлҳои нави эҷодӣ касб намуда, муҳимтар аз ҳама, аз маҷмуи маҳдудаҳои фикрӣ раҳой ёфт. Хосатан, шеъри нав ва ё сапед барои корбурди тасвири парадоксӣ барои шоирон имконоти пурвусъатеро фароҳам овард, ки намунаҳои зиёди ашъори шоирони тоҷик, бар ин гувоҳ аст [2-М].

7. Ҳарчанд аз истиқлоли миллии мо 30 сол сипарӣ мешавад, аммо вобаста ба таҳаввулотӣ маънавӣ ва ҳунарии шеъри тоҷикӣ метавон се насли адабиёти муосири тоҷикро зикр намуд, ки вобаста ба он дар марҳилаи аввал ҳамон насли гузаштаи онҳо, ки дар саргаҳаш устодони адабиёти тоҷик Муъмин Қаноат, Бозор Собир, Лоиқ Шералӣ, Гулрухсор, Гулназар, Аскар Ҳаким, Камол Насрулло, Раҳмат Назрӣ ва дигарон қарор доранд [9-М]

8. Насли дувуми шеъри даврони истиқлол ҳамонҳо бо номи шоирони тозаназару навоар чун Фарзона, Озарахш, Рустами Ваҳҳоб, Суруш, Озар, Давлати Раҳмониён, Гулноз, ва дигарон пайванд мегирад, ки воқеан барои ташаккули ҷанбаҳои ҳунарии шеър нақши муассир гузоштанд [3-М; 5-М; 8-М].

9. Дар даҳсолаи дувуми қарни XXI насли нави шоироне ба арсаи адабиёти миллии мо қадам гузоштанд, ки роҳи наслҳои пешинро давом доданд. Шоирони ҷавоне чун Дилором, Бузургмеҳри Баҳодур, Фирдавси Аъзам, Баҳроми Раҳматзод, Бузургмеҳри Тоҷиддин, Толиби Лукмон ва дигарон мебошанд, ки марҳилаи нави таҳаввули маънавии шеъри имрӯзи тоҷикро ташаккул мебахшанд [6-М].

10. Дар шеъри муосири тоҷик як тамоюли тозаӣ эҷодӣ вобаста ба инкишофи шеъри бонувони суханвар пайванд дорад. Ҳузури Гулрухсор, Фарзона, Меҳринисо, Шаҳрия, Гулноз ва дигарон баёнгарии он аст, ки саҳми ин бонувони шеърпарвар дар ташаккули раванди куллии адабиёти муосири тоҷик муҳим арзёбӣ мегардад. Аз ин лиҳоз, имконияти он мавҷуд аст, ки шеъри бонувони суханвари замони истиқлоли Тоҷикистон ба унвони як мактаб ё ҷараёни хосаи пурнуфузи адабӣ дар ҳамаи тамоюлҳо, аз ҷумла ҷойгоҳи парадокс дар сурудаҳои онон баррасӣ гардад [1-М; 3-М].

11. Фарзона на танҳо тавассути ашъори ҷаззоб ва ибтикораш дар шеъри имрӯзи тоҷик муҳимтарин суннатҳои адабиёти давом бахшидааст, балки дар тарҷумаҳои ӯ хусусиятҳои барҷастаи шеъри тоҷикӣ, аз ҷумла падидаҳои ҳунарии шеър ба мушоҳида мерасад. Ҳангоми муқоисаи тарҷумаҳои анҷомдодаи Фарзона бо матни аслии ашъори шоироне чун Анна Ахматова, Абай ва дигар маълум гардид, ки дар раванди тарҷумаи бадеӣ муҳимтарин аркони ҳунарии шеъри тоҷикӣ дар онҳо ҷой дорад, ки он падидаҳои ҳунарии шеърро дар матни аслии ашъори мазкур ба мушоҳида намегирем [3-М; 8-М].

12. Дар идомаи роҳи ташаккули шеъри тоҷикии даврони истиқлоли тоҷик низ нақши бонувони суханвар дар инкишофи адабиёти тоҷик назаррас аст. Дар навбати аввал, бо итминон метавон изҳор дошт, ки шояд дар ягон давраи таърихӣ саҳми бонувони суханвар ба ҳаде равшану барҷаста дар ташаккули авзои адабӣ, онгуна ки дар замони Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон нуфуз дорад, ба мушоҳида намерасад. Хушбахтона, дар идомаи роҳи бонувони суханвари маъруфе чун Гулрухсор, Фарзона, Шаҳрия, Зулфия Атой, Гулноз бонувони ҷавони суханваре чун Дилором, Сурайёи Ҳасансултон ва дигарон ҳунари шоирӣ

хешро ба таври барчаства ба намоиш гузошта истодаанд. Дар диссертатсия барои таҳқиқи ин раванди муҳими шеъри муосири тоҷик, яъне нақш ва саҳми бонувони суханвари имрӯз дар ташаккули падидаҳои ҳунарии шеър, аз ҷумла тасвири парадоксӣ дар мисоли ашъори се тан аз онҳо- Гулрухсор, Фарзона ва Гулноз мавриди баррасӣ қарор гирифт [2-М; 3-М; 8-М].

13. Дар шеъри муосири тоҷик шеваҳои хоси эҷоди тасвири парадоксӣ ба чашм мерасад, ки муҳимтарини онҳоро ба таври умумӣ шахсиятбахшии ашъу мафохим, тазоду муқобила, ҳиссомезӣ, муболиға, тасвири отифаҳои равонӣ ва ҳиссии инсон метавон ба шумор овард. Агарчӣ барои эҷоди ҳаргуна тасвирҳои нақши асосиро воситаҳои тасвир, яъне санъатҳои бадеӣ мебошанд, дар навбати аввал барои эҷоди тасвири парадоксӣ низ ин амр муҳим аст, чун дар меҳвари ин навъ тасвирҳои пеш аз ҳама санъати тазоду муқобила, ташхис, муболиға, игроқи нақши асосӣ доранд. Вале дар ҳолати баёни ҳолатҳои отифӣ ё тасвири ҳолатҳои дарунӣ гоҳо шоирон метавонанд, сухане бо ҳамон тарзе баён кунанд, ки агарчӣ дар онҳо воситаҳои бадеии тасвир ҷой надоранд, аммо баёне парадоксӣ дида мешавад [6-М; 9-М].

14. Яке аз ҳадафҳои аслии эҷоди тасвири парадоксӣ таъмини ҷаззобияти сухан ва таъсирбахшии он ба шумор меравад. Мусаллам аст, аксар ҳолатҳои, ки тавассути корбурди тасвири парадоксӣ ё ба вучуд овардани чунин анвои тасвирҳои истифода мешаванд, ба аҳволи отифӣ ва ҳолати дарунии инсон пайванд доранд. Шоирон танҳо ба василаи корбурди чунин тасвирҳои метавонанд, матолибе ё ҳолатҳои тасвир кунанд, ки дар рӯзгори ҷорӣ ва воқеаҳои тасаввур кардани он ғайриимкон аст [4-М; 6-М; 9-М].

II. ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Хулосаҳои илмӣ ва натиҷаҳои аз тадқиқот ба даст омада, дар оянда имкон дорад, ки барои анҷоми корҳои зерини паҷуҳишӣ ва таълимиву методӣ истифода бурд:

1. Нигориши китобҳои дарсӣ ва таҳқиқотӣ вобаста ба таърихи адабиёти замони истиқлол. Мусаллам аст, ки ҳарчанд аз истиқлолияти давлатии Тоҷикистон сӣ сол сипарӣ шудааст, ҳанӯз китобе мустақилона роҷеъ ба таърихи ин давраи адабиёт ба қалам наомадааст ва зарурати иншои чунин китоб мавҷуд аст. Ҳарчанд китобҳои ҷудоғонае бо номи “Таърихи адабиёти муосири тоҷик”, “Адабиёти тоҷикӣ дар қарни бистум”, “Назму наср дар замони истиқлол” ба қалам омадаанд, аммо ба мушоҳида мерасад, ки ҳанӯз маҷмуи масоили марбут ба рушди шеъри муосири тоҷик дар ин таълифот таҷассум надорад.

2. Барои навиштани китоби илмӣ дар бораи вазъи шеъри даврони истиқлоли Тоҷикистон.

3. Натиҷаҳои илмӣ тадқиқот барои иншоӣ рисолаҳои мустақили илмӣ дар бораи вижагиҳои ҳунарии шеърӣ замони истиқлол.

4. Имрӯз вобаста ба ташаккули ҷараёни шеърӣ бонувони суҳанвар дар замони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён омадааст, ки ҳосили таҳқиқоти анҷомёфта, барои таҳқиқу баррасии муҳимтарин вижагиҳои шеърӣ занони ин давра ба кор бурда мешаванд.

5. Аз рӯи натиҷаҳои диссертатсия дар ҷараёни таълими таърихи адабиёти муосири тоҷик дар факултети филологияи тоҷики донишгоҳҳои олии кишвар.

6. Маводи рисола барои таълифи рисолаҳои хатм, магистрӣ ва корҳои курсӣ низ истифода кардан матлуб аст.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Мақолаҳо дар маҷаллаҳои илмӣ тэтирофшудаи ҚОА-и назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

[1-М]. Ризобоева, Н.М. Вижагиҳои ҳунарии ғазалиёти Гулноз / Н.М. Ризобоева // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. Бахши адабиётшиносӣ / ISSN (2219-5408).– Душанбе.– №3/80.– 2019.– С.161-164.

[2-М]. Ризобоева, Н.М. Баррасии бархе аз хусусиёти ашъори сапеди Гулноз/ Н.М. Ризобоева // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. Бахши адабиётшиносӣ / ISSN (2219-5408).– Душанбе, 2019.– №6/83.– С.127-131.

[3-М]. Ризобоева, Н.М. Тасвирҳои парадоксӣ дар тарҷумаҳои Фарзона/ Н.М. Ризобоева //Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Бахши адабиётшиносӣ / ISSN (2663-5534).– Бохтар, 2021.– №1/2 (86).– С. 26-29.

[4-М]. Ризобоева, Н.М. Тасвирҳои парадоксӣ дар ашъори Лоик Шералӣ/ Н.М. Ризобоева //Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. Бахши адабиётшиносӣ / ISSN (2219-5408).– Душанбе, 2022.– №4 (99).– С.206-211.

б) Дар дигар маҷаллаю маҷмӯаҳои илмӣ:

[5-М]. Ризобоева, Н.М. Сулҳ ва тафсиру тараннуми он аз нигоҳи Гулноз /Н.М. Ризобоева //Маводи конференсияи илмию амалии минтақавӣ “Ҳалли қазияҳои иқтисодӣ баҳри расидан ба рушди босуботи кишвар”.–Исфара, 2019.– С.195-201.

[6-М]. Ризобоева, Н.М. Парадокс ва тасвирҳои парадоксӣ дар шеър /Н.М. Ризобоева //Маҷмӯи мақолаҳои конференсияи илмию амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Нерӯи зехнӣ сармояи инсонӣ ва рушди иҷтимоӣ иқтисодии кишвар”.– Исфара, 2020.– С.161-165

[7-М]. Ризобоева, Н.М. Тасвирҳои мутанозилнома ва ҳиссомезӣ дар ашъори Мирзо Турсунзода / Н.М. Ризобоева //Паёми наврӯҳи илм.– Хучанд, 2021.– С.213-220.

[8-М]. Ризобоева, Н.М. Использование парадоксов и поэтическое мастерство в переводах Фарзоны / Н.М. Ризобоева // “XIX Международная научно-практическая конференция. г.Москва, Россия”. Всероссийское Общества Научно-Исследовательских Разработок “ОНР ПТСайнс”.– 2022.

[9-М]. Ризобоева, Н.М., Мирзоев, С.Х. Тасвирҳои парадоксӣ дар ашъори Муъмин Қаноат /Н.М. Ризобоева, С.Х. Мирзоев // Ҷустуҷӯҳои илмӣ 1. Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни.– Душанбе, 2022.– С.77-84.

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
«ХУДЖАНДСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
АКАДЕМИКА БОБОДЖОНА ГАФУРОВА»**

На правах рукописи

ББК 83.3 (5 Точ)
УДК 821.222.8.09
Р - 69

РИЗОБОВА НАРГИС МАМАДКАРИМОВНА

**ПАРАДОКСАЛЬНЫЕ ОБРАЗЫ В СОВРЕМЕННОЙ ТАДЖИКСКОЙ
ПОЭЗИИ
(период независимости)**

**СПЕЦИАЛЬНОСТЬ:
10.01.00 – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ (10.01.08. – ТЕОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ.
ТЕКСТОЛОГИЯ, КОДИКОЛОГИЯ)**

**АВТОРЕФЕРАТ
диссертации на соискание ученой степени
кандидата филологических наук**

Худжанд -2022

Диссертация выполнена на кафедре современной таджикской литературы ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова»

Научный руководитель:

Мирзоев Садриддин

кандидат филологических наук, доцент кафедры таджикской классической литературы ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова»

Официальные оппоненты:

Солехов Шамсиддин Аслиддинович – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедры теории и истории литературы Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни.

Сафаров Умарходжа Рахимович - доктор филологических наук, профессор кафедры теории и истории новой таджикской поэзии Таджикского национального университета

Ведущая организация:

Государственное образовательное учреждение «Бохтарский государственный университет имени Носира Хосрова»

Диссертация представлена к защите 07. 12. 2022 года, в 15⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-037 по защите докторских и кандидатских диссертаций при ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова» (Республика Таджикистан, г. Худжанд, ул. Мавлонбекова,1).

С текстом диссертации можно ознакомиться в библиотеке ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова» (Республика Таджикистан, г. Худжанд) и на сайте www.hgu.tj.

Автореферат разослан 29. 09. 2022 года.

**Секретарь диссертационного совета,
кандидат филологических наук, доцент:**

Шарипова М.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Политическая независимость, обретенная Таджикистаном тридцать лет назад, оказала огромное влияние на возникновение новых тенденций и течений социально-культурного аспекта, на становление национального мышления. В таджикской литературе также возникли новые тенденции, свободные от идеологических рамок. Современным поэтам наряду с продолжением древнейших традиций классической литературы представилась возможность испытать свое мастерство и талант в новой поэзии. Другими словами, таджикская национальная литература под влиянием ценностей интеллектуальной независимости избавилась от ограничений идеологического характера советского периода. Новые тенденции и способы восприятия и отображения реалий происходили различными способами и в различных формах, в результате также изменилась и сущность, структура и стилистика современной поэзии.

Историко-литературный обзор современной таджикской поэзии бесспорно подтверждает тот факт, что модернизм, новые течения в поэзии получили начало еще в 60-80-е годы прошлого века в литературных произведениях выдающихся таджикских поэтов – Мумина Каноата, Лоика Шерали, Бозора Собира и др., обретшие в период независимости Таджикистана новые черты и тенденции. Несмотря на то, что новаторские инициативы и модернизм упомянутых таджикских поэтов произошли в силу как интеллектуально-нравственной непосредственности, поэтического таланта и свободы, так и под влиянием поэтических течений современной поэзии персоязычных стран. Однако также зримо ощущается, что политическая независимость страны наряду с другими важными событиями создала предпосылки для свободы поэтической мысли, освобождения современной таджикской поэзии от различных идеологических рамок и ограничений, достижения полной гармонии и естественности и упомянутые выше поэты были одним из первых поэтов-модернистов, давших начало периоду новой таджикской поэзии. Им удалось на новом этапе развития таджикской поэзии войти в русло новых тенденций, представить новые почины на поэтическом поприще. Поэты нового времени заложили основы новых поэтических школ, в лоне которых выросли такие талантливые поэты, как Гулназар, Аскар Хаким, Низом Косим, Камол Насруллох, Рахмат Назри, Сайдали Маъмур, Азмаджони Рахматзод, Нурмухаммад Ниёзи, Нетьмат Оташ, Хакназар Гоиб, Мухаммад Гоиб, Доро Наджот, Фарзона, Озарахш, Рустам Ваххоб, Суруш, Адиба, Давлат Рахмониён, Рустам Хомарахш, Озар, Гулноз, Нурали Нурзод, Сурайё, Бахром Рахматзод, Бузургмехр Баходур, Толиб Лукмон и другие, внесшие определенные нововведения в литературу, в частности в поэзию.

Появление множества новых поэтов, наряду с возникновением новых поэтических школ и течений обусловили художественно-нравственную

эволюцию в современной таджикской поэзии, где вместе с продолжением классических поэтических традиций получили широкое распространение новые стилевые манеры, новая ценностная ориентация и поэтические феномены. Одной из важнейших литературных особенностей современной таджикской поэзии является употребление парадокса и парадоксального образа в различных поэтических жанрах. Несмотря на то, что до настоящего времени роль и место подобного образа в поэзии и его художественная ценность в таджикской классической литературе изучена во многих научных исследованиях, однако в отдельном плане наблюдается лишь поверхностное и частичное его исследование. Этим вызвана необходимость детального изучения роли парадоксального образа в современной таджикской поэзии в рамках отдельного исследования.

Степень изученности научной темы. С прохождением тридцатилетнего периода независимости страны можно с уверенностью сказать, что в этот период эволюцию пережила и литературная критика. Это особо прослеживается в художественно-тематических исследованиях таджикских и иранских ученых и литературных критиков Мухаммаджона Шакури Бухорои, Худои Шарифзода, Атахона Сайфуллоева, Абдунаби Сатторзода, Юсуфа Акбарзода, Аскара Хакима, Абдуджаббора Рахмонзода, Махмадусуфа Имомзода, Матлубы Мирзоюнус, Рустама Ваххобзода, Мисбохиддина Нарзикула, Тоджибоя Султони, Нурали Нурзода, Субхона Аъзамзода, Алиасгар Шеърдуст и других.

Особенностям поэзии периода независимости также посвящено несколько исследований, имеющих большую научную ценность. В их числе можно назвать работу таджикских исследователей Имомзода М.С., Кучарзода А., Абдуллозода М.А., М.Табари под названием «Таджикская литература в период независимости», являющиеся одними из важнейших исследований, посвященных изучению особенностей литературы, поэзии, тематико-конструктивных и стилистических особенностей в период обретения страной независимости. Статья профессора Абдунаби Сатторзода «Отражение периода независимости в современной литературе: достижения и неудачи» посвящена вопросам описания периода независимости в поэзии и прозе и содержит множество в себе новых оригинальных исследовательских подходов в изучении вопроса. Также стоит упомянуть ряд различных статей и публикаций, посвященных новым тенденциям в таджикской поэзии периода независимости, опубликованных в газетах «Адабиёт ва санъат» (Литература и искусство), «Тоҷикистон», «Согдийская правда» и в журналах «Садои Шарк» (Голос Востока) и «Паёми Сугд» (Вестник Согда) и исследующих содержательный, сущностный и стилистический аспект современной поэзии.

Значимое исследование об описании и связанных с ним терминах, одним из которых является «изобразительная поэзия», осуществил таджикский поэт и

исследователь Аскар Хаким в книге «Жанры лирической поэзии», где подробно и детально исследовал два вида лирической и изобразительной поэзии и упомянутое исследование обладает огромной ценностью в представлении общей картины современного таджикского стиха и места образа в нем.

О месте парадокса в поэзии до настоящего времени осуществлены исследования, в большинстве которых обсуждены проблемы и вопросы, связанные с классической поэзией. В исследовании известного ученого Махмуда Футухи «Совершенство парадоксального образа» отдельная глава посвящена изучению предпосылок возникновения парадокса и парадоксального образа в мировой литературе и его историческому обзору в персидско-таджикской литературе. Другой иранский ученый Шафеи Кадкани, исследуя поэзию Бедиля, привел краткие сведения о парадоксальном образе, и особо отметил, что это этот термин парадоксальный образ – *сувари хаёл* придумано им. Хотя по сведениям исследований других ученых следует, что парадокс как художественный прием впервые упомянут в книге «Гизолон-ул-Хинд» под названием *вифак*. В других исследованиях Шафеи Кадкани «Сувари хаёл дар шеъри форси» (Парадокс в персидской поэзии) и «Муסיкии шеър» (Мелодика поэзии) также затронуты вопросы парадокса и в ходе исследования приводятся ссылки на указанные книги.

Таджикский ученый Нурали Нуров один из разделов своей научной работы «Парадоксальные образы в газелях Бедиля» посвятил исследованию видов парадоксальных образов. Также в этом разделе осуществлен исторический обзор парадокса в таджикской классической литературе. В кандидатской диссертации литературоведа Т. Бобоевой «Стихотворные образы в современной таджикской поэзии (на примере поэзии Фарзоны)» особое внимание уделено самому приему описания и его видов в поэзии выдающейся таджикской поэтессы. Однако необходимо отметить, что в указанном исследовании целью является изучение стихотворного образа в поэзии Фарзоны в целом, вопрос парадоксального образа рассмотрен не в полной мере.

Исследование места парадоксального образа в современной таджикской поэзии, в основном, осуществлено в краткой форме, в рамках других литературоведческих исследований. Следует отметить, что только в исследовании Равшана Хамраха «Поэтика поэзии Гулназара» проявлено некоторое внимание месту парадоксального образа в поэзии известного таджикского поэта. Указанное исследование опубликовано в виде книги «Художественные феномены поэзии Гулназара». В литературной критике персоязычных стран существуют книги посвященные исследованиям различных аспектов парадокса и парадоксального образа. Особого упоминания достойна книга иранского ученого, бывшего посла Ирана в Республике Таджикистан доктора Алиасгара Шеърдуста под названием «Чашмандози шеъри муосири

точик» (Взгляд на современную таджикскую поэзию), в которой наряду с подробным изучением множества аспектов современной таджикской поэзии, также существуют его примечательные воззрения о месте парадокса в поэзии индийского стиля Маверуннахра прошлого века и поэзии представителей более современного периода таджикской поэзии.

В русском и европейском литературоведении осуществлен ряд исследований о теории парадокса и его месте в мировой литературе. Здесь следует упомянуть научные работы русских и европейских ученых Грязнова А.Ф., Казакова А. Н., Якушева А.О., Костюка В.Н., Краснопольской А.П., Крушинского А.А. и др., в которых место парадокса определено с философской, логической и литературоведческой точки зрения в прозаическом и поэтическом наследии многих стран.

Исследование продемонстрировало, что в настоящее время место парадоксального образа в современной таджикской поэзии изучено не в должной мере и существует необходимость проведения всестороннего, глубокого и детального изучения указанного художественного приема.

Взаимосвязь исследования с программами (проектами) и научными темами. Диссертация выполнена в рамках перспективного плана научно-исследовательских работ кафедры современной литературы ГОУ «Худжандский государственный университет» с 2017 по 2023 год.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Цели и задачи исследования. Целью исследования является – научный анализ и изучение места парадоксального образа в современной таджикской поэзии. Для достижения цели исследования определены следующие задачи:

- исследование тенденций и модернизма в современной таджикской поэзии;
- художественное новаторство в традиционной поэзии;
- место модернистской поэзии в современной таджикской литературе и ее тенденции;
- исследование предпосылок возникновения парадоксального образа в таджикской поэзии;
- место парадоксального образа в современной таджикской поэзии;
- роль парадоксального образа в поэтических образах;
- предпосылки и факторы преобладания парадоксального образа в современной таджикской поэзии;
- парадоксальные образы в лирической поэзии;
- исследование особенностей парадоксального образа в белом стихе и нимавитской поэзии;
- изучение особенностей парадоксального образа в становлении поэтического мастерства;

- исследование роли парадокса в смысловой трансформации поэзии и экспрессии в изложении тематики;

- изучение парадоксального образа в творчестве современных таджикских поэтов (Гулрухсор, Фарзона, Гулноз).

Объектом исследования является изучение и исследование поэтического наследия современных таджикских поэтов, второй половины XX века и начала XIX века, начиная с Мирзо Турсунзаде и вплоть до молодых современных поэтов.

Предметом исследования – “Парадоксальные образы в современной таджикской поэзии”.

Теоретические основы исследования: для решения теоретических и практических вопросов по различным аспектам исследования мы переняли теоретические основы из произведений отечественных и зарубежных ученых, в числе которых Холик Мирзозода, Мухаммаджон Шакури, Рахим Мусулмониён, Худои Шарифзода, Абдунаби Сатторзода, Худойназар Асозода, Абдурахмон Абдуманнон, Аскар Хаким, Матлуба Мирзоюнус, Абдулхусайн Зарринкуб, Шафеи Кадкани, Алиасгари Шеърдӯст, Махмуд Футухи и др.

Эмпирические основы. Материалом исследования стали диван, сборники поэзии современных таджикских поэтов, в числе которых Мирзо Турсунзаде, Мумин Каноат, Лоик Шерали, Бозор Собир, Доро Наджот, Камол Насрулло, Фарзона, Озарахш, Суруш, Озар, Адиба, Гулноз. В процессе исследования теоретические вопросы исследования по поэтике использованы “ал- Муджам” Шамса Кайса Рази, “Бадоеъ-ус-саноеъ” Атоуллаха Махмуда Хусайни, “Гизолон-ул-Хиндӣ” Озода Балгирами.

Основную базу исследования составляют аудитория кафедры современной таджикской литературы ГОУ «ХГУ имени академика Бободжона Гафурова», аудитория читального зала ГУ «Областной публичной библиотеки имени Тошходжа Асири», университетские, областные и республиканские конференции.

Научная новизна исследования. До настоящего времени о месте парадоксального образа в современной таджикской поэзии не существует монографического исследования. Представленная диссертация является первым монографическим исследованием в котором изучены предпосылки феномена парадоксального образа в современной таджикской поэзии и определена его роль в смысловой и художественной эволюции художественного слова таджикских поэтов. В процессе изучения, анализа и исследования поставленных целей и задач нами установлено, что парадоксальные явления в современной таджикской поэзии занимают важное место и играют существенную роль. Обратившись к творчеству современных таджикских поэтов нами установлено, что современные таджикские поэты внесли свой вклад в эволюцию парадоксального образа и в то

же время достойно продолжили существовавшие традиции классической поэзии в употреблении указанного крайне выразительного художественного приема, умело и уместно применённого в творчестве таких мастеров поэзии как Мумин Каноат, Лоик Шерали, Гулрухсор, Фарзона, Озарахш, Суруш, Гулноз, Адиба, Нурали Нурзод, Бахром Рахматзод, Сурайё и др.

Основные положения, выдвинутые на защиту:

1. Парадокс и парадоксальный образ в мировой литературе обладает древней историей, однако в таджикской литературе их стали применять в период зарождения таджикской поэзии, то есть в период творчества Абуабдуллаха Рудаки.

2. Наряду с тем, что первые образцы парадоксального образа можно встретить в поэзии Абуабдуллаха Рудаки и его современников, однако наиболее широкое распространение в классической поэзии оно получило в мистической литературе.

3. В период развития индийского стиля парадоксальный образ обрел особое место, и даже и стало художественной особенностью данного периода литературы. Можно утверждать, что одним из факторов распространения и преобладания парадоксального образа в современной таджикской поэзии можно назвать влияние поэзии представителей указанного стиля.

4. В современной таджикской поэзии парадоксальный образ обретал черты различными способами и стилем, и известные таджикские поэты Лоик Шерали, Бозор Собир, Гулназар, Гулрухсор положили начало новому этапу его широкого применения в современной таджикской литературе.

5. Изучение и исследование творчества современных таджикских поэтов показывает, что в советский период таджикская поэзия находилась под влиянием идеологических рамок политики государства, в советский период преобладали идейные аспекты, однако и в тот период незримо соблюдаются традиции классической поэзии и присутствуют проблески парадокса и синестезии в творчестве таких поэтов как Мирзо Турсунзаде, Мумин Каноат, Лоик Шерали и др.

6. Новый этап в становлении современной таджикской литературы и нового творческого поколения обусловили усиление новых тенденций и феноменов в поэзии, а новые течения в современной таджикской поэзии привлекли внимание зарубежных исследователей. Одним из факторов такого пристального внимания являются новые литературные и художественные тенденции в поэзии. Несмотря на тот факт, что все новое зиждется на классическом и традиционном, однако приветствуя и следуя традициям классической поэзии, таджикские поэты предприняли попытку усовершенствовать и модернизировать устоявшиеся традиции в новой литературной среде, одной из таких традиция является употребление парадоксального образа в современной поэзии.

7. Современные таджикские поэты, продолжая традиции классического стиха, сделали попытку нового подхода к созданию нового парадоксального образа, в которых основную роль играют художественные тропы и фигуры – ташхис, тазод, мукобала, муболига. Однако следует отметить, что подобные образы в классификации троп и фигур, как средство выразительности, как художественный прием не имеет конкретного обозначения и по нашему мнению, исследование парадоксального образа и его взаимосвязь с другими стихотворными образами в литературе, дает право на существование парадоксального образа как самостоятельного вида описания.

8. Парадокс и парадоксальный образ является средством речевой выразительности. Поэты прибегают к ним в случае, когда выразить или описать внутренние ощущения и чувства невозможно реальными, обычными словами и сравнениями, они становятся причиной возникновения поэтических образов, передающих их внутреннее эмоциональное состояние, сопряженные с выразительной речью и особой стилистикой.

Теоретическая значимость исследования в первую очередь, заключается в том, что научные выводы и заключения, представленные автором воззрения в исследовании художественных аспектов современной таджикской поэзии, места парадоксального образа, особенно в период независимости могут принести теоретическую пользу для широкого круга исследователей и критиков, экспертов других сфер и почитателей современной поэзии.

Анализ, осуществленный в ходе исследования фундаментальных трудов отечественной и зарубежной науки, теоретические воззрения диссертанта и достигнутые им результаты по изучению современной поэзии, могут оказать содействие в выявлении особенностей парадоксального образа в различных исторических периодах, в частности в период становления нового периода современной таджикской литературы. Заключение и выводы по некоторым отдельным вопросам диссертации, исследовательские подходы могут быть использованы в исследованиях данного направления.

Практическая значимость диссертации состоит в том, что собранный в диссертации материал и выводы исследования могут быть использованы в написании статей, научных работ по вопросам тематических и художественных особенностей современной таджикской поэзии, в написании книг по истории современной таджикской литературы, составлении учебников, учебных пособий университетов, институтов, средних школ, при составлении курсов лекций по истории таджикской литературы, спецкурсов и семинаров в вузах, в составлении докладов в средних и высших школах.

Степень достоверности результатов исследования. Основные выводы научного исследования были использованы в процессе лекционных и практических занятий кафедры современной таджикской литературы факультета

таджикской филологии ГОУ “Худжандский государственный университет им. Академика Б. Гафурова”. Важнейшие положения диссертации представлены в виде докладов на научно-практических конференциях ГОУ “Худжандский государственный университет им. Академика Б. Гафурова”, 1 международной конференции, 4 республиканских, спецсеминарах кафедры современной таджикской литературы.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертация соответствует коду утвержденного ВАК при Президенте Республики Таджикистан паспорту специальности 10.01.08.– Теория литературы. Текстология, литературоведение, кодикология.

Личный вклад соискателя. Диссертантом в ходе написания научной работы достигнуты значительные результаты, что наиболее ярко выражается в научном, последовательном и обоснованном изложении собственной точки зрения в ходе исследования, в статьях и самой диссертации. В процессе написания научной диссертации диссертанту, опираясь на научные достижения других исследователей, удалось осуществить исторический обзор возникновения и проникновения парадоксального образа в таджикскую и зарубежную литературу, выявить и проанализировать важнейшие особенности парадоксального образа в поэзии периода независимости и провести аналогии с традиционными и современными поэтическими традициями, представить свои научные выводы. Личный вклад автора выражается в научных выводах, опубликованных статьях, а также выступлениях на научных республиканских и международных конференциях.

Апробация и реализация выводов диссертации. Основное содержание и тематика представлены на ежегодных научных конференциях профессорско-преподавательского состава кафедры современной литературы ГОУ “Худжандский государственный университет им. Академика Б. Гафурова”, а также на нескольких республиканских, международных и областных конференциях в виде научных докладов.

Диссертация выполнена на кафедре современной таджикской литературы ГОУ “Худжандский государственный университет им. Академика Б. Гафурова”, обсуждена на заседании указанной кафедры (решение № 3 от 26 ноября 2021 года), рекомендована к защите.

Публикации по теме научной диссертации. По теме диссертации опубликовано 9 статей, в том числе 4 статьи в научных рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, семи разделов и трех параграфов, заключения и списка использованной литературы. Общий объем диссертации 160 страниц.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Введении обоснована актуальность и важность темы исследования, определена степень ее изучения, научная новизна, методология исследования, цель и задачи, теоретическая и практическая значимость исследования.

Первая глава диссертации озаглавлена **«Основные особенности и тенденции современной таджикской поэзии в период независимости»**, в которых исследовательские задачи отражены в двух разделах. Первый раздел назван **«Литература периода независимости: особенности и тенденции модернизма»**. В последние годы термин и понятие «литература периода независимости», «литература эпохи независимости» распространились как отражение классических и модернистских литературных явлений, различных новых течений, возникших в течение тридцатилетнего периода. «Литература эпохи Независимости» является ёмким понятием, охватывающим все художественные произведения, в которых отражены история и события времен Независимости, тематика и проблемы, теории, воззрения и дух этой эпохи в художественной и творческой форме»²¹.

Одним из важных процессов новой таджикской литературы, которую мы называем литературой периода независимости, является продолжение традиций таджикской классической литературы. Несомненно, что парадоксальные образы берут начало в таджикской классической литературе, гармонично и естественно соединяя прошлое и настоящее.

Литература периода независимости исследована таджикскими учеными в структурно-семантическом, стилистическом, жанровом и других аспектах.

Таким образом, наряду с усовершенствованием художественных аспектов, продолжения традиций древней таджикской литературы в современной таджикской поэзии появилась философская поэзия, стихи, посвященные национальному самосознанию и самобытности, с новой тематикой на актуальные времена в свойственной им новой стилистике и понятиями. В поэзии начали воспеваться различные ценности периода независимости, такие как национальное единство и национальная гордость, а также великие события, например, строительство гидроэлектростанций, тоннелей, важные политические события стали ключевыми темами в поэзии периода независимости.

Второй раздел первой главы озаглавлен **«Изобразительная поэзия и виды поэтических образов»**. Начиная с первой половины 50-60-х годов прошлого века современные таджикские литераторы по-новому взглянули на древние традиции литературы, и в частности примечательны их творческие почину в традиционных поэтических жанрах. В связи с этим, художественный прием образного описания находит свои истоки в классической таджикской

²¹ Сатторзода, Абдуннабӣ. Бозтоби замони истиклол дар адабиёти муосир. Бурду бохт. //Адабиёт ва санъат. № 24, 24 июни 1992.

поэзии, где также обладал неоспоримым преимуществом среди других художественных приемов.

По вопросу образного описания и его роли в эволюции поэзии существует множество мнений и воззрений в классическом и современном литературоведении, и их исследование окажет существенное содействие в определении его роли. Аскар Хаким, исследуя современную поэзию, определяет два типа изобразительной поэзии в составе лирической поэзии, первый тип которого назван сентиментально-изобразительная лирика и другой тип изобразительно-описательная лирика.

Исследования показали, что описательная поэзия рождается из элементов описания, сущностью которых является взаимосвязь с природой и средства художественного описания.

Вторая глава диссертации озаглавлена «**Источниковедение и предпосылки развития парадоксального образа в таджикской литературе**», которая состоит из трех разделов. Первый раздел назван «**Парадоксальный образ: сущность, этапы и предпосылки его возникновения**», в котором исследовано понятие парадокса и предпосылки его возникновения.

Некоторые ученые связывают возникновение понятия парадокс с древнегреческими учеными, однако в процессе исследования установлено, что вопрос уходит корнями немного глубже. В книге Шамса Кайса Рази «ал-Муджам» парадокс упоминается словом «*танокуз*» и далее Атаулла Махмуд Хусайни приводит его в форме «*мунокиз*». Иранский ученый Махмуд Футухи утверждает, что: «Без сомнения, одно не относится к логическому и рациональному, привычному миру, поэтому разум не может его понять. Мистические открытия и глубокие поэтические эксперименты в пределах интеллектуальных споров и душевных противоречий»²².

Таким образом, в литературоведении под понятием парадоксального образа понимается то, что создано на основе двух противоположных друг другу понятий, и очевидно, по выражению самих поэтов, «бессмысленный смысл». Шафеи Кадкани утверждает, что термин «*тасвири мутанокизнамо*» придуман им и далее отмечает: «Говоря о парадоксальном образе, имеется ввиду, что его составляют два слова, которые противоположны друг другу, например, «салтанати факр» (господство нищеты)²³.

В исследованиях в области истории литературоведения употребляется термин «*мунокиза*» или «*танокуз*». Шамс Кайс Рази приводит: «В поэзии и других речах, это когда смысл второго слова противоположно первому»²⁴.

²² Футӯҳӣ, Махмуд. Балогати тасвир. / Махмуди Футӯҳӣ –Техрон: Сухан, 1375.–саҳ. 327.

²³ Кадканӣ, Муҳаммадризо Шафӣ. Шоири оинаҳо (баррасии сабки хиндӣ ва шеъри Бедил). /Муҳаммадризо Шафеи Кадканӣ. -Техрон: Огоҳ, 1366. – саҳ. 54.

²⁴ Розӣ, Шамси Қайс. Ал-мӯъҷам. / Қайс Шамси Розӣ -Техрон: Ромин, 1373. – саҳ.311.

Атауллах Махмуд Хусайни согласен с пояснением Рази и отчасти его повторяет. Махмуд Футухи о парадоксе и парадоксальном образе делает следующий вывод: «Поэтический парадокс состоит из того, что внешне противоположно друг другу, однако обладающее действительностью, которую можно познать путем толкования»²⁵.

Второй раздел второй главы назван «**Место парадоксального образа в таджикской поэзии XX века**», где исследовано парадоксального образа в стихотворениях некоторых таджикских поэтов XX века – Мирзо Турсунзаде, Мумина Каноата, Лоика Шерали и др. Мирзо Турсунзаде обладал талантом в сотворении различных образов, в том числе так называемых парадоксальных образов. В приведенном ниже примере это становится очевидным:

*Горше, чем яд, был мёд в ее устах,
И законы, и устои были ее суровыми учителями.
Словом, твоя бедная мать, с головы до ног,
Вся в суете, бессильная пред судьбой*²⁶.

В первом бейте использованы слова «шахд» (мёд) и «захр» (яд) и даже слово «талхтар» (горше), состоящие в смысловом противостоянии, обусловили возникновение парадоксального образа. В поэзии М. Каноата также наблюдаются парадоксы и парадоксальный образ. Этот редкий художественный феномен играет особыми оттенками в эпических поэмах М. Каноата:

*Когда мой тонущий корабль под ударом судьбы,
На дне моря – беспокойного кладбища обрел покой,
На берегу в двух шагах стал ты дорогой к моей могиле,
С последней волной за мной ты стал саваном моим*²⁷.

Истоками новаторства в поэзии Лоика Шерали, прежде всего, являются произведения таджикской классической литературы и древние поэтические традиции. Сам Лоик Шерали множество раз указывал на свое глубокое изучение и вдохновение от классической поэзии²⁸:

*Проплыл я стою морей, но я все еще на берегу,
Собрал я урожай ста садов, но все еще нет своего урожая*²⁹.

Очевиден тот факт, что пройти сто морей и остаться на берегу означает бессмыслицу, однако проникнув немного глубже в смысл газели можно осознать, что поэт говорит о тщетных попытках чего-либо добиться в жизни посредством двух несовместимых понятий – пройти сто морей и быть все еще на берегу, собрать урожай ста садов и самому быть все еще бесплодным.

²⁵ Футухӣ, Маҳмуд. Балогати тасвир. / Маҳмуди Футухӣ –Техрон: Сухан, 1375.– сах.327.

²⁶ Турсунзода, Мирзо. Шеър ва достонҳо. / Мирзо Турсунзода.-Душанбе: Адиб, 1991.- сах. 57.

²⁷ .Қаноат, Муъмин. Аз бесутун то кунун. / Муъмин Қаноат.-Душанбе: Адиб, 1993. - сах. 38.

²⁸ Сатторзода, Абдунабӣ. Аз Рӯдакӣ то Лоик. / Абдунабӣ Сатторзода. -Душанбе: Адиб, 2013. - сах. 147.

²⁹ Шерали, Лоик.Куллиёт.Иборат аз ду чилд. Ҷилди 1.Ашъор./Лоик Шерали.-Душанбе,Адиб,2008.-с. 342.

В поэзии Бозора Собира также прослеживается яркое присутствие парадоксального образа, не зря литературоведы назвали его поэтом-живописцем, подчеркивая его исключительное и живописное видение реалий:

*То ссоришься со мной, то миришься со мной,
То воскрешаешь ты меня, то убиваешь вновь*³⁰

В приведенном выше отрывке в каждой строке обнаруживается парадоксальный образ, присутствует взаимное несоответствие понятий, так как одному человеку невозможно быть сразу в двух состояниях. И лишь парадоксу под силу выразить подобное не поддающееся пониманию, однако описуемое состояние.

Гулназар также следовал прекрасным традициям мастеров новой поэзии. В качестве примера приведем одну газель Гулназара, которая начата парадоксом и понять ее можно лишь применив аллегорическое толкование:

*В сердце-колоколе моем скрыты стенания,
В чужой беде моей скрыто родное, свое.
Нет судьи мне, кроме самого себя,
Под моим недугом неизлечимым скрыто лекарство*³¹

Словосочетания «Ғами бегонаи ошно», «навои бенаво» ва «давои дарди бедаво» являются несочетаемыми понятиями, которые вместе с другими средствами художественной выразительности сделали газель эффектной и придали некоторым строкам уникальность.

Третий раздел второй главы назван «**Основные методы и способы создания парадоксальных образов**». В создании парадокса играют важную роль средства описания, в частности ташбих (сравнение) и ташхис (олицетворение).

Олицетворение предмета и сентиментально-нравственных понятий. При этом способе главную роль играет литературный прием олицетворение, когда поэты персонифицируя предметы, чувства и эмоции стремятся к тому, чтобы это описание предмета или эмоции превратилось в реалию, существующую только в разуме поэта.

В стихотворении Доро Наджот прослеживается такая тенденция, что поэт персонифицирует не предметы, а оживляет человеческие чувства и нравственные понятия, усиливая образность своего поэтического творения. Некоторые словосочетания, к примеру, «арӯси лахзаву меъёр», относятся к состоянию «шевои» (изящность), где с «лесным разумом» с «равновесием чистым танцует зеленая любовь деревьев» с использованием литературного приема олицетворения описали состояния, которые в реальности невозможны,

³⁰ Бозор, Собир. Замини модарӣ./ Собир Бозор -Хучанд: Ношир, 2018. - с.х. .207.

³¹ Гулназар. Туву хубиву раъноӣ. / Гулназар - Душанбе: Адиб, 2010.- с.х.302.

представить их затруднительно, однако подобная парадоксальная подача конкретизировала образ:

Изящество! О, невеста мига времени и правил!

Пойдем лицезреть на разум лесной!

*Там в равновесии чистом танцует зеленая любовь деревьев*³².

Описание состояний и человеческих эмоций. Важным способом воплощения парадоксального образа является изложение или описание состояния и эмоционального настроения человека. Поэты, раскрывая душевную настрой и чувства человека, прибегают к парадоксальному образу, прежде всего, стремясь выразить свое эмоциональное состояние.

Мухаммадали Аджамии в одном из бейтов своей газели описал дождь таким образом: «утром с локонов дождя падали строки» и «река пела гимны, потому что вспоминала о тебе». Оба эмоциональных состояния стали причиной возникновения парадоксального образа, ведь речь идет лишь об обычном дожде, а поэт описал свое эмоциональное состояние так, что с локонов дождя капали стихи, и река, как поэт, пела хвалебные песни в честь возлюбленной:

До утра с локонов дождя капали стихи,

*Река пела гимны, называя твое имя*³³.

Контраст и противоположность в поэзии. Одним из важных средств парадоксального образа является использование контраста или противоположных понятий в поэзии. Несомненно, что основой парадокса является противоположность, рождающая парадоксальный образ. В связи с этим, в большинстве случаев для парадоксального образа используется контраст, противопоставление и гипербола, так как при противопоставлении понятий само по себе рождается гипербола. В газели Озара словосочетание «хурӯши хамӯш» является парадоксальным сочетанием, возникшем при соединении двух противоположных понятий – молчания и шума:

Словно облако наши слова полны воды,

*Этот шумное молчание – есть наше учение*³⁴.

Синестезия. Большинство исследователей о возникновении и художественной сути синестезии полагаются на утверждения Шафеи Кадкани. Очевидно, что такое действие также невозможно, когда человек говорит: «слышать глазами» или «почувствовать запах звука»³⁵. Один способ возникновения парадокса мы можем наблюдать в синестезии, когда органы одного чувства меняются функциями с другими органами чувств.

Адиба в своем стихотворении приводит «зикрро дар соҳати оинаву алмос мекорам», где наблюдается синестезия:

³² Начот, Доро. Меоям аз шигифт. / Доро Начот. - Душанбе: Адиб, 2012. - сах.280.

³³ Ачамӣ, Мухаммадали. Атри шабҳои Хурӯсон. / Мухаммадали Ачамӣ.-Техрон: Нигоҳ, 1387.-сах.73.

³⁴ Озар. Ирфони Ҳино. / Озар - Душанбе: Эҷод, 2006. - сах.68.

³⁵ Кадкани, Мухаммадризо Шафеӣ. Сувари хаёл дар шеъри форсӣ. / Мухаммадризо Шафеии Кадкани.– Техрон: Интишороти вазорати иттилоот ва култури ҶИЭ, 1368.– сах.281.

*Стану облаком,
Зарей прольюс.*

*Слова посею на полях зеркальных и алмазных...*³⁶

Третья глава диссертации названа «**Парадоксальный образ в современной таджикской поэзии (период независимости)**» и состоит из трех разделов. Первый раздел озаглавлен «**Роль парадокса в развитии семантики и стилистики изложения**». Низом Косим в своем стихотворении сравнивает Таджикистан со страной, где все четыре времени года всегда правит только весна. Ясно, что такое невозможно, однако парадоксальный образ помог выразить чувство гордости и любви поэта к Родине:

*Со временем в ногу шагающую
Сделали из этой страны.
Все времена года в ней
Предстанут взору всегда весной ...*³⁷

Преобладание парадоксальных образов и определенных способов его воплощения в творчестве современных поэтов говорит о том, что поэты периода независимости наряду с продолжением творческих традиций, применили особые подходы в использовании художественного приема.

Второй раздел третьей главы назван «**Парадоксальные образы в поэзии современных таджикских поэтесс**». В развитии поэзии периода национальной независимости неоспоримо не оценим вклад Гулрухсор, Фарзоны, Шахрии Ахтамзод, Мехринисо, Зулфии Атои, Адибы, Гулноз и др., и можно с уверенностью сказать, что именно в период независимости возникла и развилась хорошая тенденция развития поэзии персоязычных поэтесс, со своими характерными особенностями и чертами.

Гулрухсор является одной из поэтесс, оказавших огромное влияние на развитие современной таджикской поэзии. В ее творчестве парадокс обладает яркими и уникальными чертами.

В стихотворении «Касидаи кӯҳистон» (Касыда гор) поэтесса использует два контрастных понятия – радость и горе, вмещая их в сущность гор, при этом возникает парадоксальное явление. В первую очередь, поэтесса говоря о горной местности имеет ввиду свою родину, составляющую для нее все, по ее же словам, ее родина - это место «мардободу дардбунёд» (родина настоящих мужчин и построенная с большими страданиями), «кӯҳи кӯҳон» (вершина вершин) и т.д.:

*Родина настоящих мужчин, выстраданная,
Камни на камнях,
Вершина вершин,*

³⁶ Хучандӣ, Адиба. Фунчаборон / Адибаи Хучандӣ. - Хучанд: Нашриёти давлатии ба номи Раҳим Ҷалил, 2013. - 2012.- сах.113.

³⁷ Қосим, Низом. Рамзи Ватан. / Низом Қосим.- Душанбе: Маркази таҳия, нашр ва муомилоти китобҳои дарсӣ, илмию методии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019. - сах. 52.

*Дворец разумного молчания,
Храм радости и горя,
О, горная страна*³⁸.

Фарзона в поэтических кругах признана поэтессой-новатором и модернистом. Ее почины выражены во многих творческих аспектах, но одним из ярких является применение множества видов парадоксального образа в поэзии. Приведем для примера несколько ее стихов:

Нет человека чуждого, чем ты.

Нет человека ближе, чем ты.

*Я все шла и видела, что ты есть и нет других...*³⁹

Две первые строки, содержащие сочетания «аз ту бегонатар» (чуждый, чем ты) и «аз ту пайвандтар» (ближе, чем ты), являются парадоксальным изложением, где соединились два противоположных понятия.

Гулноз. Поэтесса Гулноз является представителем поколения поэтов, которые преуспели не только в жанре газели, традиционных поэтических жанрах, но и в новой поэзии, модерне. Исследование места парадоксального образа в творчестве Гулноз и его преобладании в ее стихах показало, что иногда у поэтессы в рамках одного стихотворения созданы несколько парадоксальных образов:

Моя душа,

Полна осени

*Руки полны ожидания*⁴⁰.

Сочетания «чонам пур аз тирамоҳ» и «дастам пур аз интизорӣ» являются из числа парадоксальных образов, ведь душа человеку не может охватить всю осень. Поэтесса хочет сказать, что ее душа полна осенней горечи и грусти, а второе сочетание имеет все черты парадоксального образа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

I. Основные научные результаты диссертации

Изучение и исследование места парадокса в современной таджикской поэзии показало, что в процессе изменения тематическо-содержательного аспекта современной поэзии в период национальной независимости Таджикистана художественные аспекты поэзии также прошли путь совершенствования. Одним из важнейших поэтических элементов современной таджикской поэзии является создание и применение парадоксального образа, которое уходит корнями в традиции древней поэзии. Всестороннее исследование парадоксального образа в современной поэзии предоставило нам возможность сделать следующие важные выводы:

³⁸ Гулрухсор. Девон. / Гулрухсор. - Душанбе: Интишороти Пайванд, 2004.- сах. 12.

³⁹ Фарзона. Ояги ишқ. / Фарзона. - Душанбе: Адиб, 1996.- сах. 77.

⁴⁰ Гулноз, Тохириён. Чатри начоти садо. / Тохириён Гулноз.- Хучанд: СИ Файзибоев М.М. Меъроҷ, 2018.- сах.39.

1. Национальная независимость Таджикистан оказала содействие в развитии всех аспектов жизни, в частности создала литературе важные предпосылки для возникновения новых течений и явлений в современной таджикской поэзии. Развились два самостоятельных течения - традиционализм и модернизм в современной таджикской поэзии. В стране произошли важные политические изменения, повлекшие за собой изменения в тематическом содержании поэзии, выдвигая на первый план темы патриотизма, мира, национального единства, которые до сих пор остаются самыми актуальными темами современной таджикской поэзии [1- А; 5- А].

2. Наряду с тем, что в указанный период были продолжены традиции классической литературы, однако ясно прослеживается, что с начала 60-х годов и 80-х годов XX века в таджикской поэзии начали выдвигаться существенные новаторские идеи, зарождаются новые течения. Под влиянием советской идеологии в 60-х годах прошлого века традиционализм в поэзии подвергся критике, обусловивший некий отход от традиций классического наследия. Несмотря на это, всестороннее и глубокое исследование таджикской поэзии в содержательном и художественном плане указанного периода показало, что важнейшие традиции классической поэзии существовали и успешно продолжались [2- А; 6- А].

3. Парадоксальный образ в современной таджикской поэзии считается логическим продолжением особых традиций классической поэзии, оно встречается в своем большинстве в поэзии индийского стиля и проникло в литературу современного периода именно благодаря этому стилю поэзии [5- А; 7- А].

4. Научная полемика по вопросу развития таджикской поэзии в советский период свидетельствует о том, что элементы парадоксального образа, несмотря на некоторые недостатки, присутствуют в творчестве известных поэтов, одним из самых ярких представителей которых является Мирзо Турсунзода. В стихотворениях и поэмах Мирзо Турсунзода можно встретить парадоксальные образы, отражающие поэтическое мастерство и в то же время верность к классическим поэтическим традициям. [7- А]

5. В последующие годы, в частности в 60-е и 80-е годы XX века в таджикской поэзии появились новые лица, возникли новые поэтические течения. Появление на поэтической арене Мумина Каноата, Лоика Шерали, Бозора Собира, Гулрухсор и других поэтов обусловило развитие поэтических и художественных аспектов современной поэзии, наряду с которыми получил логическое развитие и парадоксальный образ, как традиция древней таджикской поэзии [3- А; 4- А; 6- А].

6. Государственная независимость Таджикистана в 90-е годы XX века создала предпосылки для возникновения новых литературных и культурных

тенденций. В результате таджикская поэзия вошла в процесс новых творческих тенденций и, важнее всего, освободилась от идеологических и тематических ограничений. В поэзии модернизма и особенно в белом стихе применение парадоксального образа предоставило поэтам широкие возможности для творчества [2- А].

7. Несмотря на то, что с момента обретения национальной независимости прошло уже тридцать лет, можно с уверенностью сказать, что за этот период появилось три поколения таджикской поэзии. В числе поэтов первого поколения можно назвать мастеров таджикской поэзии Мумина Каноата, Бозора Собира, Лоика Шерали, Гулрухсор, Гулназар, Аскара Хакима, Камола Насрулло, Рахмата Назри и др [9- А]

8. Второе поколение периода независимости связано с именами поэтов-новаторов, модернистов Фарзоны, Озарахша, Рустама Ваххоба, Суруша, Озара, Давлата Рахмониён, Гулноз и др., оказавших огромное влияние на становление художественных аспектов современной таджикской поэзии [3- А; 5- А; 8- А].

9. Во втором десятилетии XXI века в национальную поэзию пришло новое поколение, продолжившее традиции древней таджикской поэзии. Ясно, что это последователи второго поколения поэтов периода независимости, которые начали поиски новизны – новых форм, приемов, образов, средств выразительности. Молодые поэты - Дилором, Бузургмехр Бахадур, Фирдавси Аъзам, Бузургмехр Тоджиддин, Бузургмехр Хаким, Толиб Лукмон и другие являются новым поколением, развивающим новые художественные и нравственные ценности в современной поэзии [6- А].

10. В современной таджикской поэзии наблюдается новая тенденция развития женской поэзии. Творчество Гулрухсор, Фарзоны, Мехринисо, Шахрии, Гулноз, Адибы говорит о том, что талантливые поэтессы вносят огромный и важный вклад в общий процесс развития современной таджикской литературы. В связи с этим, существует мнение исследовать женскую поэзию периода независимости Таджикистана в качестве отдельного литературного течения или школы, и наряду с этим, изучить места парадокса в их поэзии [1- А; 3- А].

11. Фарзона, благодаря изящной и совершенно новой по форме поэзии в современной таджикской поэзии обрела славу уникальной по творчеству поэтессы, которая верно следует поэтическим традициям, наряду с этим особым интересом пользуются ее переводы, где ярко применены все поэтические особенности таджикской поэзии, в том числе различные поэтические приемы. При сравнении переводов Фарзоны с исконным текстом поэзии Анны Ахматовой, Абая и др. выясняется, что в процессе художественного перевода в переводе присутствуют важнейшие явления, приемы и средства таджикской поэзии, отсутствующие в исходном тексте [3- А; 8- А].

12. Является бесспорным вклад поэтесс периода обретения национальной независимости в развитие современной таджикской поэзии. Можно с уверенностью утверждать, что более существенного вклада в развитие поэзии, внесенного женщинами поэтессами периода независимости Таджикистана, не наблюдалось в другие периоды становления таджикской поэзии. К счастью, вслед за талантливыми и выдающимися таджикскими поэтессами Гулрухсор, Фарзона, Шахрия, Зулфия Атои, Адибы, Гулноз в настоящее время на поэтическом поприще блистает целая группа молодых и ярких поэтесс, таких как Дилором, Сурайё Хасансултан, Шобегим Маликшоева, Фарзона Зарафшони, Шоира Олимова и др. В диссертации на примере творчества поэтесс Гулрухсор, Фарзоны и Гулноз исследована их роль и вклад в развитие поэтических явлений, в том числе парадоксального образа [2- А; 3- А; 8- А].

13. В современной таджикской поэзии присутствуют особые приемы и способы создания парадоксального образа, в числе которых можно назвать прием олицетворение предметов и понятий, контраст и противопоставление, синестезия, гипербола, описание сентиментализма и эмоционального состояния человека. Наряду с тем, что в создании различных описаний большую роль играют средства описания, то есть художественные средства, в создании парадоксального образа важную и ключевую роль играют контраст, противопоставление, олицетворение, гипербола. В случае описания сентиментальности или другого эмоционального состояния иногда встречается явление отсутствия художественных средств описания, однако сам парадоксальный образ присутствует [6- А; 9- А].

14. Одной из истинных целей создания парадоксального образа является придание яркости, неповторимости, уникальности и эффекта поэтической речи. Бесспорно, что множество случаев, описание которых происходит посредством парадокса или парадоксального образа связаны с эмоциональной, сентиментальной стороной человека. Во многих случаях поэты посредством применения парадокса или парадоксального образа могут описать явления или состояние, которые в объективной действительности описать невозможно [4- А; 6- А; 9- А].

II. РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ВЫВОДОВ

Научные выводы и заключения по итогам исследования могут быть использованы в дальнейшем для следующих научно-исследовательских и методических работ:

1. Материалы диссертации могут быть использованы в написании учебников и научных книг по истории литературы периода независимости. Несмотря на то, что с момента обретения независимости прошло уже 30 лет, отдельной книги по

истории этого исторического момента не написано и необходимость написания подобной книги уже назрела. Существуют отдельные книги по истории современной таджикской литературе, таджикской литературе в XX веке, поэзия и проза в период независимости, однако вопрос о развитии современной таджикской поэзии остается все еще не исследованным.

2. Выводы диссертации могут быть использованы в научных исследованиях в сфере исследования поэзии периода независимости Таджикистана.

3. Научные выводы диссертации могут быть использованы в процессе исследования поэтических и художественных особенностей поэзии периода независимости.

4. Выводы диссертации о тенденциях развития женской поэзии в период независимости Таджикистана могут быть использованы в дальнейших исследованиях по изучению особенностей женской поэзии в целом.

5. Выводы диссертации можно использовать в процессе преподавания истории современной таджикской литературы на факультетах таджикской филологии вузов страны.

6. Материалы диссертации можно использовать при написании дипломных, магистерских и курсовых работ.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ ОТРАЖЕНО В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИЯХ

I. Статьи в журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1-А]. Ризобоева, Н.М. Вижагиҳои ҳунарии ғазалиёти Гулноз / Поэтика газелей Гулноз / Н.М. Ризобоева // Вестник Таджикского государственного университета им. С. Айни. Раздел литературоведение / ISSN (2219-5408).– Душанбе, 2019.– №3/80.– С.161– 164. На тадж.яз.

[2-А]. Ризобоева, Н.М. Баррасии бархе аз хусусиёти ашъори сапеди Гулноз / Исследование некоторых особенностей белого стиха Гулноз / Н.М. Ризобоева // Вестник Таджикского государственного университета им. С. Айни. Раздел литературоведение / ISSN (2219-5408).– Душанбе, 2019.– №6/83.– С.127-131.

[3-А]. Ризобоева, Н.М. Тасвирҳои парадоксӣ дар тарҷумаҳои Фарзона/ Парадокс в переводах Фарзоны / Н.М. Ризобоева // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хосрова. Раздел литературоведение/ ISSN (2663-5534).– Бохтар, 2021.– №1/2 (86).– С. 26-29. На тадж. яз.

[4-А]. Ризобоева, Н.М. Тасвирҳои парадоксӣ дар ашъори Лоик Шерали / Парадоксальные описания и синестезия в поэзии Лоика Шерали / Н.М. Ризобоева // Вестник Таджикского государственного университета им. С. Айни. Раздел

литературоведение / ISSN (2219-5408).– Душанбе, 2022.– №4 /99.– С.206-211. На тадж.яз.

б) Публикации в других изданиях:

[5-А]. Ризобоева, Н.М. Сулҳ ва тафсиру тараннуми он аз нигоҳи Гулноз / Мир, толкование и воспевание мира в поэзии Гулноз / Н.М. Ризобоева //Материалы региональной научно-практической конференции “Решение экономических проблем в целях достижения стабильного развития страны”.– Исфара, 2019.– С.195-201. На тадж. яз.

[6-А]. Ризобоева, Н.М. Парадокс ва тасвирҳои парадоксӣ дар шеър / Парадокс и парадоксальные образы в поэзии / Н.М. Ризобоева // Сборник статей республиканской научно-практической конференции “Интеллектуальный потенциал, человеческие ресурсы и социальноэкономическое развитие страны”.– Исфара, 2020.– С.161-165.

[7-А]. Ризобоева, Н.М. Тасвирҳои мутаноқизнамо ва ҳиссомезӣ дар ашъори Мирзо Турсунзода / Парадоксальные образы и синестезия в поэзии Мирзо Турсунзаде / Н.М. Ризобоева // Вестник молодых ученых.– Худжанд, 2021.– С.213-220. На тадж. яз.

[8-А]. Ризобоева, Н.М. Использование парадоксов и поэтическое мастерство в переводах Фарзоны / Н.М. Ризобоева // “XIX Международная научно-практическая конференция. г.Москва, Россия”. Всероссийское Общество научно-исследовательских разработок “ОНР ПТСайнс”.– 2022.

[9-А]. Ризобоева, Н.М., Мирзоева С.Х. Тасвирҳои парадоксӣ дар ашъори Муъмин Қаноат / Парадоксальные описания и синестезия в поэзии Мумина Каноата / Н.М. Ризобоева, С.Х. Мирзоев // Таджикского государственного университета им. С. Айни.–Дешанбе, 2022.– С.77-84 На тадж.яз.

Хулосаи мухтасари

диссертационии Ризобоева Наргис Мамадкаримовна дар мавзуи «Тасвирҳои парадоксӣ дар шеърҳои муосирӣ тоҷик» (давраи истиқлолият) барои дарёфти унвони илмӣ номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.01.08. -Назари адабиёт. Матншиносӣ, нухашиносӣ

Калидвожа: адабиёти муосирӣ тоҷик, шеърҳои муосирӣ тоҷик, давраи истиқлол, тамоюлҳо, шеърҳои нав, шеърҳои тасвирӣ, санъати бадеӣ, суварии ҳаёл, тасвири парадоксӣ, сарчашмаҳои зуҳури парадокс, ҳиссомезӣ, ташхис, бонувони суҳанвари тоҷик.

Тадқиқоти рисолаи илмӣ ба масъалаи мубраму ҳалталаби адабиётшиносии муосирӣ тоҷик – омӯзиши санъати ҳунарии парадокс ва тасвири парадоксӣ дар ашъори шоирони муосирӣ тоҷик бахшида шудааст. Аҳамияти интиҳоби мавзӯ аз он иборат аст, ки дар ин самти адабиётшиносии тоҷик то мавқеҳои то ҳол таҳқиқнашуда боқӣ монда, барои равшан кардани манзараи ҷомеи инкишофи шеърҳои муосирӣ тоҷик, равия ва падидаҳои он таҳқиқи ҳамаҷониба ва амиқу жарфи тасвири парадоксӣ ва парадокс тақозо дорад.

Рисола аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Дар боби аввал хусусиятҳо ва тамоюлҳои асосии инкишофи шеърҳои тоҷик дар даврони истиқлолият мавриди тадқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф қайд мекунад, ки новобаста аз тамоюлҳои ҷадид ва навғониҳо шеър то ҳол ба суннатҳои назми классикӣ вобастагии зич дорад, ки парадокс ва падидаҳои парадоксӣ дар назми классикӣ тоҷик низ мабнои худро ёфтаанд.

Боби дуюми рисола ба омӯзиши назми тасвирӣ ва навҳои он бахшида шудааст.

Муаллифи рисола дар ин боб усулҳо ва роҳҳои асосии эҷоди тасвирҳои парадоксиро мавриди таҳқиқ қарор дода, мавқеи муҳими санъати бадеии ташбеҳ ва ташхисро дар эҷоди парадокс ва тасвири парадоксӣ қайд кардааст. Муаллифи рисола усули шахсиятбахшии ашъо ва мафҳумҳои отифиву маънавӣ, тасвири ҳолат ва отифаҳои инсонӣ ки шоирон барои ифодаи ҳолати эҳсоси ботинӣ истифода мебаранд, мавриди таҳқиқ қарор додааст. Василай дигари муҳими тасвири парадоксӣ дар шеър қорбурди мафҳумҳои тазод ва таноқуз дар баён аст. Пайдо шудани парадоксро дар ҳиссомезӣ мушоҳида кардан мумкин аст, ки ин узвҳои як ҳис бо узвҳои ҳисси дигар ивази вазифа мекунад.

Дар боби сеюми рисола тасвири парадоксӣ дар шеърҳои муосирӣ тоҷик дар даврони истиқлол мавриди баррасӣ қарор гирифта, муаллиф ба нақши парадокс дар рушди маъно ва услуби баён тавачҷуҳ кардааст. Муаллиф дар ин боб низ тасвири парадоксиро дар ашъори шоирони муосирӣ тоҷик баррасӣ кардааст. Муаллифи рисола саҳми арзандаи бонувони суҳанвари тоҷик- Гулруҳсор, Фарзона, Гулноз ва дигаронро дар рушди назми муосирӣ тоҷик қайд намуда, бо итминон зикр менамояд, ки маҳз дар даврони истиқлолият тамоюли густариши ашъори бонувони суҳанвари форсизабон бо хислати вижагиҳояшон барҳоста ва рушд кардааст.

Дар хулосаи рисола натиҷагирӣҳои асосии муаллиф оид ба масъалаи мавриди омӯзиш ва тавсияҳо барои татбиқи амалии онҳо оварда шудаанд.

Аннотация

диссертации Ризобоевой Наргис Мамадкаримовны на тему “Парадоксальный образ в современной таджикской поэзии” (период независимости) на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.08. – Теория литературы. Текстология, кодикология

Ключевые слова: современная таджикская литература, современная таджикская поэзия, период независимости, тенденции, модернизм, изобразительная поэзия, художественный прием, парадокс, парадоксальный образ, синестезия, олицетворение, таджикские поэтессы.

Диссертационное исследование посвящено актуальному вопросу современного таджикского литературоведения – исследованию художественного приема парадокса и парадоксального образа в поэзии современных таджикских поэтов. Актуальность выбора темы обусловлена тем, что в настоящее время в этом направлении таджикского литературоведения все еще остаются неисследованные позиции и для внесения ясности в общую картину развития современной таджикской поэзии, ее тенденций и явлений требуется всестороннее и глубокое исследование парадокса и парадоксальных образов.

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы. В первой главе исследована особенность и основные тенденции развития таджикской поэзии в период независимости. Автор отмечает, что несмотря на новые тенденции и новаторство, поэзия до сих пор придерживается традиций классической поэзии, в которых исследуемые парадокс и парадоксальные явления берут свое начало.

Вторая глава диссертации посвящена исследованию изобразительной поэзии и ее видам. Диссертантом исследован способ олицетворения предмета и сентиментально-нравственных понятий, описание состояния и эмоционального настроения человека, к которым поэты прибегают для придания экспрессии и выражения внутреннего эмоционального состояния. Другим важным средством парадоксального образа является использование контраста или противоположных понятий в поэзии. Возникновение парадокса мы можем наблюдать в синестезии, когда органы одного чувства меняются функциями с другими органами чувств.

Третья глава диссертации исследует парадоксальный образ в современной таджикской поэзии в период независимости, где автор уделила внимание роли парадокса в развитии семантики и стилистики изложения. Автор отмечает неоценимый вклад Гулрухсор, Фарзоны, Гулноз и др. в развитии современной таджикской поэзии, и можно с уверенностью сказать, что именно в период независимости возникла и развилась хорошая тенденция развития поэзии персоязычных поэтесс, со своими характерными особенностями и чертами.

В Заключении диссертации приведены с основные выводы автора по исследованному вопросу и рекомендации по их практическому применению.

ANNOTATION

dissertation of Rizoboeva Nargis Mamadkarimovna on the topic “A paradoxical image in modern Tajik poetry” (independence period) for the degree of candidate of philological sciences in the specialty 10.01.08. - Literary theory. Textology, kodikology.

Keywords: *modern Tajik poetry, period of independence, trends, modernism, artistic device, paradox, paradoxical image, synesthesia, personification, Tajik poets.*

The dissertation research is devoted to the topical issue of modern Tajik literary criticism - the study of the artistic device of paradox and paradoxical image in the poetry of modern Tajik poets. The relevance of the choice of the topic is due to the fact that at present there are still unexplored positions in this direction of Tajik literary criticism, and in order to clarify the overall picture of the development of modern Tajik poetry, its trends and phenomena, a comprehensive and in-depth study of the paradox and paradoxical images is required.

The dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion and a list of references. The first chapter explores the features and main trends in the development of Tajik poetry during the period of independence. The author notes that despite new trends and innovations, poetry still adheres to the traditions of classical poetry, in which the studied paradox and paradoxical phenomena originate.

The second chapter of the dissertation is devoted to the study of visual poetry and its types. The author notes that since the first half of the 50-60s of the last century, modern Tajik poets, continuing the ancient traditions, have made their own specific contribution to the development of traditional poetic genres. This chapter studies paradoxical images, their essence, stages and prerequisites for their emergence, where the concept of paradox and the prerequisites for its occurrence are studied, based on research on the issue by domestic and foreign scientists and on the example of the work of some Tajik poets of the twentieth century - Mirzo Tursunzade, Mumin Kanoat, Loika Sherali and others. Also in this chapter, the main methods and ways of creating paradoxical images are studied, where the author noted the important role of the means of description, in particular tashbih (comparison) and tashhis (personification) in creating a paradox and a paradoxical image. Another important means of the paradoxical image is the use of contrast or opposite concepts in poetry.

The third chapter of the dissertation explores the paradoxical image in modern Tajik poetry during the period of independence, where the author paid attention to the role of paradox in the development of semantics and style of presentation. The author notes the invaluable contribution of Gulrukhsor, Farzona, Shakhria Akhtamzod, Mehriniso, Zulfiya Atoi, Adiba, Gulnoz and others to the development of modern Tajik poetry, and it can be said with certainty that it was during the period of independence that a good trend in the development of the poetry of Persian-speaking poetesses arose and developed, with their characteristics and traits.

The Conclusion of the dissertation contains the main conclusions of the author on the issue under study and recommendations for their practical application.